

TÜRK SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİ

Editör: Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

Doç. Dr. Eralp ERDOĞAN

Doç. Dr. Abdolvahid SOOFİZADEH

Dr. Elif SOYLU

Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

ISBN: 978-625-5923-20-2

Ankara -2025

TÜRK SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİ

EDİTÖR

Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL
ORCID ID:0000-0001-9829-1819
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

YAZARLAR

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ¹

Doç. Dr. Eralp ERDOĞAN²

Doç. Dr. Abdolvahid SOOFİZADEH³

Dr. Elif SOYLU⁴

Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ⁵

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ⁶

¹Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8616-0712

²Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, eerdogan@nku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1807-2745

³Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Aksaray, Türkiye, vahid.soofizadeh@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8973-3144

⁴Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü, Iğdır,
Türkiye, eayvkl23@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6454-4141

⁵Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
gokhan.hamzacebi@giresun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2380-0759

⁶Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Bölümü
Doktora Öğrencisi, ezgi-4764@outlook.com
ORCID ID: 0000-0003-3994-7536

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14886086>

Copyright © 2025 by UBAK publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses
permitted by copyright law. UBAK International Academy of Sciences Association
Publishing House®
(The Licence Number of Publicator: 2018/42945)

E mail: ubakyayinevi@gmail.com

www.ubakyayinevi.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
UBAK Publishing House – 2025©

ISBN: 978-625-5923-20-2

February/ 2025

Ankara / Turkey

ÖNSÖZ

Değerli Okuyucular,

Bu eser, Türk tarihinin en önemli ve etkili dönemlerinden üçünü, Safevi Devleti, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'ni mercek altına alan akademik bir çalışmaları içermektedir. Bu üç devlet, sadece Türk dünyası için değil, aynı zamanda İslam medeniyeti ve dünya tarihi açısından da büyük öneme sahiptir. Her biri, kendi dönemlerinde siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda önemli izler bırakmış, gelecek nesilleri derinden etkilemiştir.

Bu kitap, alanında uzman tarihçiler tarafından kaleme alınan bölümlerden oluşmaktadır. Her bölüm, söz konusu devletlerin bir bölümünü mercek altına almaktadır. Okuyucular, bu eser sayesinde Safevi Devleti, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli yönleri hakkında detay bilgilere ulaşabilecektir.

Bu kitap, sadece tarih öğrencileri ve akademisyenler için değil, aynı zamanda Türk ve İslam tarihine ilgi duyan herkes için de değerli bir kaynak niteliğindedir. Eserin içeriği, güncel araştırmalar ışığında titizlikle hazırlanmış olup, okuyuculara tarafsız ve kapsamlı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlara ve yayım evine teşekkür ederim. Bu eserin, Türk tarihine ilgi duyanların bilgi birikimine katkı sağlamasını dilerim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... iv

BÖLÜM 1

SAFEVİ DEVLETİ'NDE TİCARET.....(1-19)

Eralp ERDOĞAN

Abdolvahid SOOFİZADEH

BÖLÜM 2

II. OSMAN'A YAPILAN FECİ DARBE.....(20-44)

Elif SOYLU

BÖLÜM 3

**YELKENLİ GEMİLER DÖNEMİNDEN ÖNCE OSMANLI
DENİZCİLİĞİNİN GELİŞİMİ.....(45-70)**

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

BÖLÜM 4

**TÜRK İNANMALARINDA ŞAMANLIK KÜLTÜRÜ VE
ETKİLERİ.....(71-107)**

Mehmet ÖZMENLİ

Gökhan HAMZAÇEBİ

BÖLÜM 1

SAFEVİ DEVLETİ'NDE TİCARET

Doç. Dr. Eralp ERDOĞAN

Doç. Dr. Abdolvahid SOOFİZADEH

GİRİŞ

Moğol istilasası ve Otrar Vakası'nın ardından İran coğrafyası güvensiz bir hale gelmişti. Ticaretin gelişmesi ve devlet ekonomisinin güçlenmesi için güvenliği sağlamak ilim ve kültürel gelişimi de beraberinde getirmekteydi. Kervanların güvenli bir şekilde geçmesi için alınan önlemler ve yapılan kervansaraylar vergi gelirlerini arttıran en önemli etmenlerdendi.

Safevî Devleti kurulmadan önce bölgede yaşanan siyasi istikrarsızlık ticaretin zayıflamasına sebep olmuştu. İktâ sisteminin yaygınlaşması ve toprakların bazen sivil tüccarlara bazen üst rütbeli askerî komutanlara bazen de önde gelen devlet adamlarına dağıtılması merkezi hükümetin mali işler üzerindeki denetimi azaltmıştı. Her yönetici kendi kuralına göre vergileri topluyor ve hiçbir kural veya yasa onları kısıtlamıyordu. Bu sebeplerden dolayı İran coğrafyası, Hindistan ve Çin'den gelen İpek yolu üstünde olmasına rağmen, iyi bir ekonomiye sahip değildi.

Safevî Devleti'nin resmi bir şekilde kurulmasının ardından ticarete verilen önem göze çarpmaktadır. Devletin sınırları genişledikçe Azerbaycan, Fars ve Horasan gibi zengin eyaletler ile İpek Yolu

güzergahındaki önemli merkezler ele geçirilmiş ve güven yeniden sağlanmıştır.

16. yüzyılda, sık sık yaşanan çatışmalara rağmen dış ticaret devam etmiştir. İran ihracatı açısından en önemli mal, büyük miktarda Türkiye'ye ihraç edilen ve burada ya Bursa merkezli ipek endüstrisinde tüketilen ya da Avrupa pazarları için Venedikli tüccarlar tarafından satın alınan ipekti. Orta Asya ile yapılan ticaret ise zayıflamış ve XVII. yüzyılın başlarına kadar da canlanmamıştı. İngiliz tüccarların 1560 ile 1580 yılları arasındaki girişimi, İran ekonomisine yeni bir ticaret gücü kazandırmıştı. Ancak İran ticaretini yeniden kuzeye yönlendirme çabaları, Osmanlı, Venedik ve Ermeni muhalefeti karşısında başarısızlıkla sonuçlandı. Güneyde, Portekizlilerin Hint Okyanusu'na gelişlerine ve Hürmüz üzerindeki kontrollerine rağmen, Hindistan ve Doğu Hint Adaları'ndan gelen mallar, Körfez'den Arabistan'a veya İran üzerinden Akdeniz limanlarına nakledilmek üzere Hürmüz'e ulaşmaya devam etti. İran, giderek güçlenen bir güç olmasına rağmen, Portekiz'in Hürmüz'den elde edilen gelirler üzerindeki kontrolü nedeniyle bu transit ticaretin avantajlarından yararlanamadı. İran bu ticaretin öneminin farkındaydı ancak haklarını koruma gücünden yoksundu (Ferrier, 1986 : 439). Şah Abbas 1615 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin temsilcilerine ve 2 mümessiline İran'da imalathaneler açmasına izin veren bir ferman yayınlamış ve böylece İngilizleri yanına çekerek Hürmüz'ü ele geçirme planı yapmıştır. Kumpanya Cask, Şiraz ve İsfahan'da yatırım yaptıktan sonra Şahın baskısı ile Hürmüz'e 1622

yılında ortak bir kuşatma gerçekleşmiş ve Hürmüz, Şafevilere geçmiştir (Savory, 2021: 215; Naki, 2022a: 929, 938-940).

Rusya ile Safevi ticareti çok kısıtlıydı. 1550'lerde Rusların Kazan ve Astrahan hanlıklarını işgal etmesiyle Rusya ile doğrudan ticaret daha kolay bir hale geldi. XVI. yüzyılın sonlarında birçok Safevi tüccarı Astrahan'a yerleşmişti. Astrahan'ın kuzeyindeki Kazan, Nijni Novgorod ve Perm gibi şehirler ticaret yapabilmeleri için Safevi tüccarlarına açılmıştı. 1625'de Çar daha iyi kontrol sağlayabilmek için sadece adları, memleketleri ve gruplarında kaç kişinin olduğuna dair resmi bir belge getirenlere Astrahan'da ticaret izni verilmişti. 1667 yılında Culfa Ermenileri Rusya'da ücretsiz ticaret hakkı kazandı. Böylece Ermeniler, Rusya ve ötesine yapılan ipek ticaretini tekelinde tuttu (Floor, 2022: 278).

1673 yılında Çarlık, Rus tüccarlarının baskıları sonucu, Ermenilerin, Astrahan ve Moskova'dan ötesine mal taşımalarına izin vermedi. Ermeniler eğer ipeği Rusya'da satmayacaklar ise yalnızca transit olarak taşıyabiliyorlar, bunu da Rusya'nın barış hâlinde olduğu ülkelere yapabiliyorlardı. Rus topraklarını terk etmek için özel bir izin almaları gereken Ermeni tüccarlar, İran ipeğini yalnızca Rusya yolu ile taşıyacaklarına dair söz vermişlerdi. Ancak Ermeniler, Rus tüccarların devam eden muhalefetine rağmen, 1686 yılından itibaren Batı Avrupa'ya Novgorod yoluyla giden kısa bir rotayı izlediler (Matthee, 2020: 220, 222).

Safevi hazinesine en çok gelir getiren ipek ticareti yukarıda da bahsedildiği üzere Ermeniler tarafından yürütülüyordu. Doğu

Anadolu'daki Culfa'dan İsfahan'daki yeni Culfa'ya sürülen Ermeniler burada iyi bir muamele görmüş ve uluslararası ticarete önemli bir rol üstlenmişlerdi. Ermeni tüccarların sisteme dahil edilmesiyle Safevi ekonomisi güçlenmişti (Newman, 2023: 115; Naki, 2022b: 71). Ermeniler sadece Şah adına ticaret yapmıyorlar, Doğu Hindistan şirketlerinde ticaret yapan batılı tüccarlarla da rekabet ediyorlardı (Savory, 2021: 218).

Şah Abbas, Ermenilerin ticari kabiliyetinden yararlanarak Safevilerin denizaşırı ticaretini teşvik etmiş, yeni pazarlar ile ürün çeşitliliğini arttırmış ve ticaret yollarının kapsamını genişletmişti. Basra Körfezi'nin tamamı gemi taşımacılığına açılınca Hindistan, İran ve Levant arasındaki ticarete yeni bir yön verildi. Bu durum Hollandalı ve İngiliz şirketlerinin taşıdığı yükün hacmini ve değerini artırmanın yanı sıra, yerel nakliyyeyi yeniden etkinleştirdi (Ferrier, 1986: 456). Şah Abbas döneminde Safevi ülkesinde hayvancılık, çiftçilik, bağcılık, çeltik tarımı ile ipek böcekçiliği ve ipek ticareti önemli rol oynuyordu. Şah Abbas, 1619 yılından itibaren, Hazar kıyısındaki bölgeleri hassa arazisi olarak kendi kontrolüne alınca ipek ihracını da tekeline almıştı (Aydoğmuşoğlu, 2011: 267).

Ticaretin aksamaması için ise çeşitli antlaşmalar yapılmaktaydı. Chardin'in verdiği bilgiye göre savaşlarda tüccarlara ve kervanlara dokunulmuyor, savaşın yanından bile geçseler askerler onlara müdahale etmiyor ve güvenli bir şekilde yolculuk yapmaları sağlanıyordu (Chardin, 1993: 900).

Safevi toplumunda, diğer doğu ¼lkelerinde olduğu gibi, ticaret yapmak itibarlı bir uğraştı ve t¼ccarlar halk nezdinde itibar sahibiydiler. Yurtdışına ithalat ve ihracat yapmayanlar t¼ccar olarak nitelendirilmiyordu. Tacirlerin emri altında bir¼ok kişi ¼alıřırdı ve bazı t¼ccarların kendi gemileri vardı (Chardin, 1993: 899). Bazı t¼ccarların ise İsvet¼ ve ¼in’de de satış b¼roları vardı (Chardin, 1993: 904).

Chardin’in verdiği bilgiye g¼re Safevilerde tacirlere, daha ¼ok kazanmak istedikleri i¼in “sevdager” denilirdi. İşlerine sıkı bir şekilde sarılırlar ve işyerlerini hi¼ terk etmezlerdi. Dışardaki işleri ise dellal denilen aracılar yapmaktaydı. Bu kişiler yalancı, kurnaz ve sahtekar idi. Satıcıdan bir mal alacağı zaman sağ elini c¼bbesinin i¼ine koyarak gizli bir şekilde parmaklarıyla hesap yapar ve fiyat belirlerdi. Sağ parmak 10, b¼k¼k parmak 5, parmağın ucu 1, elin t¼m¼ 100, eli yamuk hale getirmek 1000 anlamına geliyordu. Konuşma esnasında ¼ok sakın oldukları i¼in karşıdaki insan i¼erinden hangi fiyatı ge¼irdiklerini anlamazdı (Chardin, 1993: 900-901).

¼r¼nler taşınırken, t¼ccarlar y¼kledikleri ¼r¼nlerin yanında ya kendileri giderdi ya da g¼vendiđi bir kişiyi mallara sahip ¼ıkması i¼in g¼nderirdi. Acil olarak gidecek bazı ufak tefek eşyalar řatır¹ denilen taşıyıcılar tarafından g¼t¼r¼lmekteydi. ¼antalarında 30-40 saat yetecek yiyecek taşıyan şatırlar kestirme kullanarak ¼ok hızlı yol giderler, kemerlerine taktıkları ziller ile uyanık kalmaya ¼alıřırlar ve giydikleri ayakkabıyla herkesten ayrılırlardı. Bazı uzak mesafelerde şatır emaneti

¹ şatır i¼in bk. Erdoğan, 2019: 234-238)

bir başka şatıra devrederdi ve yola diğer şatır devam ederdi (Chardin, 1993: 906).

1. Ticari yollar ve Bazı Ticari Merkezler

İran'dan geçen ticari yollar şu şekildeydi;

- a. Bursa, İzmir veya Halep'den Tebriz veya Bağdat'a
- b. Lahor'dan Karaçi'ye veya Kandahar'dan Ferah, Herat ve Meşhed'e
- c. Bender Abbas'dan Şiraz, İsfahan ya da Kirman, Yezd tarafına
- d. Basra Körfezi limanlarından diğer yerlere
- e. Bağdat ve Basra'dan Kirmanşah ve Şuşter'e
- f. Volga'dan Astrahan'a buradan teknelerle Tarki'ye ardından karayolu ile Derbend'e veya deniz yolu ile Astarabad, Ferahabad, Reşt veya Bakü'ye
- g. Orta Asya şehirlerinden Meşhed ve Herat'a (Floor, 2022: 265)

Anadolu'ya giden bazı güzergahlar ise şu şekildeydi;

Birinci Güzergâh; İsfahan, Kaşan, Kum, Kazvin, Erdebil, Tebriz, Culfa, Nahçıvan, Erivan, Kars, Erzurum, Tokat, İstanbul

İkinci Güzergâh; Diyarbakır, Van, Tebriz, Musul, Bağdat, Basra, Hürmüz Adası

Üçüncü Güzergâh; Diyarbakır, Urfa, Musul, Hemedan, İsfahan (Emiri, 1380: 118-119).

İsfahan, Avrupalı tüccarlar için ipek ticaretinin merkeziydi. Burada bağlantıları kurarlar ve ipeği Basra Körfezi'ne naklederlerdi. İsfahan'dan Şiraz'a giden yol Mahyar ve Yazdikheşt'den geçerci. Burada yol direkt (yaz) ve uzun (kış) olarak ikiye ayrılırdı. Yazın kullanılan yol Dih-i Girdu, Şahkuh ve Mahin'den geçerci. Kışın kullanılan yoldaki ana duraklar ise Abadah, Dih Bid, Morgab, Nakş-ı Rüstem ve Zargan idi. Şiraz'dan Bender Abbas'a ya Pul-i Fasa, Jahrum, Lar ve Ceyhun yolu ile ya da Servistan, Darab, Furg, Tarum ve Issin yolu ile gidilirdi. Tüm yolculuk yaklaşık 35 gün sürerdi (Matthee, 1999: 51-52).

İsfahan'da bulunan Nakş-ı Cihan meydanında önemli bir ticari pazar bulunmaktaydı. Bir tarafta odun ve kömür, bir tarafta hırdavat ve at eyerleri, diğeri bir tarafta ise eski halılar alınıp satılırdı. Şeyh Lütfullah Mescidi'nin yanında kızartılmış tavuk, et ve kebab satılıyordu. Meydanın saraya yakın olan tarafında toplanmak ve ayakta mal alıp satmak kesinlikle yasaktı. Cuma günleri meydana köylüler gelerek meyve, tavuk, hindi, sebze vs. satardı. Meydandaki pazarın içerisinde çeşitli dükkanlar ve burada satılan çok çeşitli ürünler bulunmaktaydı. Meydanın batı tarafı kitapçılar ve sahaflara aitti. Sarayın yakınında bulunan birkaç dükkanda Venedik ve Nürnberg'den gelen kristal eşyalar satılırdı. Sarayın iki kapısının arasında ise fakir Ermenilerin taştan yaptıkları çok zarif mühürler vardı. Diğeri bir kısımda halkın nargile ve kahve içmek için gittiği kahvehane bulunmaktaydı. Meydana yakın bir yerde, Ermenilerin yaptırdığı ve etrafında dükkanların olduğu küçük bir kervansaray ile biraz uzağında

II. Şah Abbas'ın annesi tarafından yaptırılan büyük bir kervansaray vardı. Tüccarlar genellikle Şah ve ailesinin yaptırmış olduğu kervansaraylarda konaklamayı tercih etmekteydiler. Zira orası iyi korunmakta olan güvenli yerlerdi (Careri, 1969: 81-82). XVII. yüzyıl başlarında İsfahan'ın kenar mahallelerinde yaklaşık 600 kervansaray olduğu aktarılmıştır (Newman, 2023: 114).

Nakş-ı Cihan Meydanı'nın güneybatısında içerisinde deri ayakkabı ve elbise satılan büyük bir pazar vardı. Bu pazar arkadan başka bir pazara bağlanıyordu. Burada ise bakırcılar ve kumaş boya imalatçıları ile diğer bazı zanaatkarlar bulunmaktaydı. Bu pazarın sonunda, içerisinde baharat, parfüm ve deri ürünleri satılan bir kervansaray, kuzeyinde silah, bakır, gümüş, pahalı taşlar satan dükkanlar vardı. Yanında ise kaliteli Hint ipekleri, gümüş ve altın işlemeli kumaşların satıldığı küçük bir dükkan ile marangoz ve oymacıların atölyeleri bulunurdu (Careri, 1969: 83).

İsfahan pazarlarında satılan çelik silahlar Golkend ve Dımaşk'ta üretilirdi. İsfahan'daki zanaatkarlar silahlar üzerine ince nakış yapıyorlar, kabzalarını işlemek için sülfürik asit kullanıyorlardı. Ayrıca atölyelerde çizme, kitap ciltleri, at eyer takımı gibi dayanıklı ürünler yapılıyordu (Careri, 1969: 148).

Fars ve Kirman'dan Hürmüz'e gelmek isteyen kervanlar Lar şehrine gelir, oradan Arabistan'a giderdi. Önemli bir ticaret durağı olduğu için, yabancıların konaklaması amacıyla, birçok İran, Arap ve Yahudi tüccar Lar şehrinde büyük kervansaraylar yapmıştır. Bu şehirde bulunan ticaret merkezi, Careri'nin deyimi ile, Asya kıtasındaki en

görkemli ve güzel ticaret merkezlerinden biriydi. Şiraz hakimi Allah Verdi Han tarafından yaptırılan bu yapı dörtgen şeklindeydi ve dört bir yanında bulunan kapıların her birinde güvenlik bulunmaktaydı. Her kapı ayrı bir sokağa çıkmakta 16 tane küçük pazara bağlanmaktaydı. Burada her türlü eşya bulunurdu. Akşam olduğunda dükkanlar kapatılır ve ok-yay taşıyan bekçilere emanet edilirdi. Dükkanı olmayanlar ve dışarıdan yük getirenler ürünlerini bir sepet içerisinde ve yol kenarında satarlardı. Bu pazar çok kalabalık olmasına rağmen yollar geniş olması sebebiyle rahatça alışveriş yapılabilirdi. Temizliğe çok önem verilirdi. Şehrin yöneticisi bile pazara at ile giremiyordu (Figueroa, 1984: 87-89).

1501'de Şah İsmail tarafından ele geçirilen Tebriz doğuyu batıya bağlayan bir ticari merkez olması nedeniyle oldukça canlıydı. Birçok ipek, Tebriz'in kervansaraylarına gelir buradan Halep'e giderdi. Şehir, Şah Hudabende dönemine kadar bu özelliğini korumuşsa da Osmanlı hakimiyetinde ticaret biraz sekteye uğramıştı. Şah Abbas döneminde yeniden canlanan şehirde çok güzel pazar, dükkan ve kervansaraylar yer alırdı. Tebrizdeki tüccarlar Osmanlılar, Araplar, Gürcüler, Hintliler ve Rus tüccarlarla işbirliği yapmaktaydılar. Chardin, II. Şah Abbas döneminde, Tebriz'in İsfahan'dan sonraki en iyi ikinci ticaret şehri olduğunu yazmaktadır. Şehirde bulunan Kayseriye pazarı mücevher gibi pahalı eşyaların satıldığı bir yerdi. XVII. yüzyıl ortalarında şehirde 300 kervansaray bulunmaktaydı (Emiri, 1380: 120-121).

Kirman XVII. yüzyılda halı üretim merkezi olmasının yanı sıra seramikleri de Hollanda ve İngiliz tüccarlarının ilgisini çekmekteydi. Kirman seramikleri ve vazo-halı tekniği ile üretilen halılar hem iç pazar hem de saraya gönderiliyor. Ayrıca özellikle Hindistan'a ihraç ediliyordu (Newman, 2023: 172).

Kaşan'da çok kaliteli ve eşi benzeri olmayan ipek kumaşlar ile kilimler üretilmekteydi. Bu ürünler şehrin biraz dışında yapılan bir yerde dokunurdu. Şehrin en zengin tüccarlarının evleri ve yabancı tüccarlara hizmet veren en iyi kervansaraylar da bu taraftaydı (Figueroa, 1984: 246). Şehrin pazarı çok geniş, gösterişli ve canlıydı. Çok sayıda zanaatkar ve tüccar burada iş yapmaktaydı. Şehirdeki kervansaraylar genellikle iki katlıydı. Şehrin en önemli ürünü olan ipek ticareti sayesinde etraftaki şehirler ve ülkelerden birçok tüccar buraya gelmekteydi. İpek, çoğunlukla buradan Hindistan ve Orta Asya'ya gönderilirdi (Careri, 1969: 57-58).

2. İhracat ve İthalat

Ticari yolların ele geçirilmesiyle ürün çeşitliği fazlaşmış ve böylece bölgenin ticari önemi artmıştı. Özellikle Şah Abbas döneminde birçok geminin ticaret için geldiğine şahit olmaktayız. Bender Abbas limanına dünyanın her yerinden Hollandalı, İngiliz, Danimarkalı, Portekizli, Hintli, Ermeni, Gürcü, Osmanlı, Rus, Arap ve Yahudi tüccarlar gelmekteydi. Dolayısıyla buradan gelen gelirler Safevi hazinesinin dolmasına önemli katkı sağlıyordu. Hindistan'dan buraya baharat gelirken, Hollandalılar şeker ve bakır getirip karşılığında

kadife, ham ipek, pahalı halılar, altın ve gümüş alıyorlardı. İngilizler ise ilaç, hurma, at ve keçi satın almaktaydı (Emiri, 1380: 133-134).

Safevilerin en iyi ticari ürünü ipekti. Batıda XIII. yüzyıldan beri tanınan İran ipeği XV. yüzyıldan itibaren en kârlı ürün haline gelmişti. Avrupa'da İran ipeğine olan talep artarken, uzun süren savaşlar ve özellikle 1585'den 1603'e kadar Gilan'ın ipek merkezlerindeki Osmanlı hakimiyeti ipek ticaretini sekteye uğratmıştı. Şah Abbas 1607 yılında ipek ticaretini Portekizlilerin kontrolünde olan Goa'ya yönlendirmiş, 1617 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve 1627 yılında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ile anlaşmalar imzalamıştı (Newman, 2023: 116-117).

Büyük ölçüde devletin tekelinde olan ipek üretimi özellikle Kazvin, Tebriz ve İsfahan'da üretilmekteydi. Üretilen ham ipek Tebriz üzerinden Bursa'ya ve İstanbul'a, buradan da Balkan ülkelerine götürülüyordu. Avrupalılar XVII. yüzyılın ortalarından itibaren İran ipeğine daha az ilgi göstermeye başlamış ve bunun sonucunda İran ipeği değer kaybederek, ipek ticareti önemini yitirmeye başlamıştır (Gündüz, 2008: 456).

İran ipekleri 4 kısma ayrılmaktaydı. İlki, Şirvan'da üretildiği için Şirvani denilen; kalın, sert ve kalite açısından kötü olan ipek türüydü. Ardaş olarak da bilinirdi. İkinci ipek türü Şirvani'den biraz daha iyi olan ve Hervari olarak adlandırılan ipekti. Satın alan kişiler bu ipeğin iyi ya da kötü olduğunu bilmeden satın aldıkları için bu ismi almıştı. Üçüncü ipek, orta kaliteli olan ve Kethodapesent olarak adlandırılan ipekti. Dördüncüsü ise altın işlemeli ve pahalı kumaşlara

kullanıldığı için Şirbaf olarak adlandırılan özel ipeklerdi. Bu ürün dünyanın her yerine gönderiliyor ve İran ipeği olarak tanınıyordu. Osmanlı içinde yaşayan Avrupalı tüccarların en çok gelir elde ettikleri ürünlerden birisi, Ermenilerden satın aldıkları İran ipeği idi. Onlar ipeği Safevilerden alarak Avrupa'ya taşımakta ve çokça kar etmekteydi. Bununla birlikte Rus tüccarlar da bu ipeği Moskova'ya götürmekteydiler (Chardin, 1993: 903). Careri'nin yazdığına göre XVII. yüzyılda en iyi ipek üretimi Gilan ve çevresinde yapılmaktaydı. İpeğin en büyük alıcısı Hollandalı şirketlerdi. Hollandalılar ipeği, Avrupa'ya Japonya'ya² ve Hindistan'a taşımaktaydı (Careri, 1969: 149).

XVI. ve XVII. yüzyıllarda ipek ticaretinin kalbi İran'dı. 1578-1590 Safevi-Osmanlı savaşları Şirvan ve Kuzey Azerbaycan'ın ekonomik olarak uzun süre zayıflamasına sebebiyet vermişti. İpek ticareti de bu dönemde kötü etkilenmiş Bursa, ipek kıtlığı yaşadığı için ipek fiyatları yüzde 300 artış göstermişti (Matthee, 1999: 21). Şah Abbas döneminde ipek üretimi oldukça sıkı kurallarla denetlenmekteydi. Bu dönemde ipeği ülke dışına satmak isteyenlerden bir yük ipek başına 12 tuman, İran'da kumaşa çevirmek isteyenlerden ise yük başına 4 tuman vergi almaktaydı (Savory, 2021: 217).

Şah Safi'nin tahta geçmesi ile sıkı tedbirler yerini gevşemeye bıraktı. Şah Abbas döneminde devlet tekelinde olan ipek ticareti Şah Safi döneminde değişime uğramış ve önüne gelene ipek alma izni

² Japonya'ya gönderilen ipek ürünleri için bk. (Abe, 2015: 223-241).

verilmişti. Hollandalılar Şah Safi dönemi boyunca İran'dan bol miktarda ipek satın almıştı (Savory, 2021: 219, 220).

Osmanlıya giden yollarda taşınan ürünlerden bazıları; tütün, balık ağı, keçi yününden örülmüş kalın kumaşlar, hasır ve kamıştan yapılan ürünler, demir ve çelik idi. Rusya'ya ipek ve kumaş ürünleri ve koyun derisi gönderiliyordu (Chardin, 1993: 904). Hindistan'a gönderilen ürünler arasında tütün, kuru meyve, reçel, sirke, şarap, at, deri, çini ve bitki özleri vardı (Chardin, 1993: 903). Şarap özellikle Şiraz'dan ihraç edilmekteydi (Bembo, 2017: 302). Kaynaklara yansıyan diğer ihraç ürünleri Kazvin fıstığı ve Yezd bademi idi. İran'dan ürünleri alan Hollandalılar bu ürünleri Japonya'ya ve Hindistan'a satıyor; az bir kısmını da Avrupa'ya götürüyordu. Osmanlıya gönderilen ürünler arasında ise özellikle deve, at, inek ve koyun önem arz etmekteydi (Careri, 1969: 149).

Cariye ticaretinden de çok para kazanıyorlardı. Beyaz kadınlar Leh, Rus, Gürcü ve Tatarlardan; esmer kadınlar Hint, Peşaver; zenciler de Afrika'nın doğu kısmından getirilirdi (Tavernier, 1382: 299). İhraç edilen diğer bir ürün deve yünüydü. En çok Kirman ve Kazvin'de üretilen deve yününden şapka yapılıyordu (Chardin, 1993: 903).

Ermeni tüccarların Rusya'ya getirdiği mallar ham ipekten daha fazlasını içeriyordu; bu mallar büyük miktarlarda Hint kumaşı, canfes, sahtiyan; ayrıca İsfahan ve Kaşan'da imal edilmiş nakışlı ipek ve değerli taşları da kapsıyordu (Matthee, 2020: 223). Ermeniler bu malları Rus topraklarından geçirerek Avrupa'ya gönderiyor, Rus tüccarları ise

İran'a deri kürk, sincap derisi, yaban domuzu ve balık getiriyordu (Emiri, 1380: 138).

SONUÇ

Safevi Devleti, Moğol istilasının ardından ticaret yollarındaki güvenliği yeniden sağlayarak ve kervansaraylar inşa ederek ekonomik altyapıyı güçlendirmiştir. Bu çabalar özellikle Şah Abbas döneminde zirveye ulaşmıştır. Şah Abbas, ticareti devlet politikalarının merkezine koyarak Safevi ekonomisini canlandırmış ve uluslararası alanda önemli bir aktör haline getirmiştir.

İpek ticareti, bu dönemin en kârlı ekonomik faaliyeti olmuştur. Safevi Devleti, ipek üretiminde kalite standartlarını belirlemiş, üretimi ve ihracatı büyük ölçüde devlet kontrolü altına almıştır. Şah Abbas, ipek ticaretinin tekeline sahip olarak ülke hazinesine büyük gelirler sağlamış ve bu geliri askeri, sosyal ve altyapı projelerinde kullanmıştır. Ermeni tüccarların uluslararası ticaretteki etkisi, Safevi ekonomisinin çeşitlenmesinde ve güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Şah Abbas döneminde ticaret yollarında güvenlik ön planda tutulmuş, tüccarlar ve kervanlar için savaş zamanlarında dahi güvenli geçiş garantisi verilmiştir. Özellikle İsfahan, Şiraz, Tebriz ve Kaşan gibi şehirler, uluslararası ticaretin önemli merkezleri haline gelmiştir. İsfahan'daki Nakş-ı Cihan Meydanı gibi pazarlar, ticari canlılığın sembolü olmuştur.

Şah Abbas'ın stratejik politikaları sayesinde Safeviler, Portekiz, Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi gibi denizaşırı ticaret aktörleriyle işbirlikleri geliştirmiştir. 1622 yılında Hürmüz'ün ele geçirilmesiyle Basra Körfezi'nde ticaret yolları üzerinde kontrol sağlanmış ve Hindistan ile Levant arasındaki ticaret yeniden düzenlenmiştir. Şah Abbas, bu ticaret ağını genişleterek Hollanda ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleriyle yeni bağlantılar kurmuş, bu sayede Safevi ipeği dünya pazarlarında daha görünür hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Abe, K. (2015). Silk For The Court: Safavid Silk Textiles in Japanese Collections. *Mapping Safavid Iran*. Edited by Nobuaki Kondo, ILCAA, Tokyo. ss. 223-241.
- Aydoğmuşoğlu, C. (2011). şah Abbas (1587-1629) Devrinde İnan'da Sosyal ve Kùltùrel Hayat. *Tùrk Dũnyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2. ss.261-276.
- Bembo, A. (2017). *The Travels And Journal of Ambrosio Bembo*. Translated; Clara Bargellini, Edited; Anthony Welch, University of California Press.
- Careri, G. (1969). *Sefername-i Careri*. Terc. Abbas Nahcivani-Abdul Ali Kareng, Tebriz.
- Chardin, J. (1993). *Sefername-i şarden*. C.2-3, Farsçaya çev. İkbal Yağmayi, Tahran.
- Don Garcia de S.F. (1984). *Sefername-i Figueroa*. Farsçaya çeviren; Gulamrıza Sami', Tahran.
- Emiri, H. (1380). Ticaret-i Harici İnan Dovre-yi Safevi, *Tarih-i Revabet-i Harici*, S. 7-8, Tahran.
- Erdoğan, E. (2019). Seyyahlara Gùre XVII. Yũzyılda Safevilerde Dũzenlenen Bazı Oyunlar, Eđlenceler ve Gùsteriler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 38/S. 66. ss. 224-242

- Ferrier, R. (1986). "Trade from the Mid-14th Century to the End of the Safavid Period, *The Cambridge History of Iran: The Timurid and Safavid Periods*, C. VI, ss.412-491.
- Floor, W. (2022). Trade in Safavid Iran. *The Safavid World*. Edited by Rudi Matthee, Routledge.
- Gündüz, T. (2008). Safevîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.35, İstanbul.
- Matthee, R. (2020). On Yedinci Yüzyılda Safevî İrânı İle Moskova Arasındaki İpek Ticaretinde Ortaya Çıkan Osmanlı Aleyhtarı Siyasalar Ve Mürûr Hakları. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*. Çev. İlker Külbilge, Sayı VI/1 – Temmuz. ss. 197-229.
- Matthee, R. (1999). *The Politics of Trade in Safavid Iran: Silk for Silver, 1600-1730*. Cambridge Studies in Islamic Civilization.
- Naki, E. (2022a). Basra Körfezi'nde Portekiz Hâkimiyetinin Sonu: Safevî-İngiliz İttifakı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 924-950.
- Naki, E. (2022b). İrân ve Levant Arasındaki İpek Ticaretine Alternatif Yollar Arayışı: Tengiz Bey'in Elçiliği. *Tarihte Diplomasi*. Ed. Can Eyüp Çekiç, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları No: 33.
- Newman, A. J. (2023). *Safevî İrânı (Pers İmparatorluğu'nun Yeniden Doğuşu)*. Terc. Damla Gürkan Anar, Vakıfbank Kültür Yayınları.

Savory, R. (2021). *Safevîler Devrinde İran*. çev. Özgür Kolçak, Bilge
Kültür Sanat.

Tavernier, J. B. (1382). *Sefername-i Tavernier*. Farsçaya çeviren;
Hamid Erbab Şirani, Tahran.

BÖLÜM 2

II. OSMAN'A YAPILAN FECİ DARBE

Dr. Elif SOYLU

GİRİŞ

Darbe; bir hükümeti baskı kurarak, zor kullanarak istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirmektir. Ülkemizde ve dünyada darbe çoğunlukla askeri kolla yapılmaktadır. Darbe denince akla Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki 1960 ve 1980 askeri darbeleri gelir. Ancak darbe sadece demokrasiye yapılan bir hareket değildir. Osmanlı Devleti'nde de birçok darbe hareketi görülmüş hatta sonuçları felaketlere yol açmıştır. Çalışmamızda Osmanlı Devleti'ndeki II. Osman darbesini ele alabildik ancak tarihimizde bundan çok daha fazlası görülmüştür. Cumhuriyet ve Osmanlı Dönemindeki darbelerin ortak özelliği ise hepsinde askeri öğrencilerin kullanılmış olmasıdır.

Çalışmamızda II. Osman ile başlayan darbe tarihi olan 17. yy'dan bahsetmek yerinde olacaktır. I. Ahmed genç yaşta ölünce yerine oğlu II. Osman nam-ı diğer Genç Osman geçti. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti kaybedilen savaşlar, ekonomik sıkıntılar ve zayıflamış otoriteyle uğraşıyordu. Bunların başlıca sebeplerinden biri oldukça bozulan ve artık düzeltilmesi pek mümkün olmayan Yeniçeri Ocağı'dır. Gayet köklü bir tarihe sahip olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak elbette kolay olmayacaktı fakat II. Osman böyle radikal bir karar verecek kadar

cesaretli bir sultandı. Yaşının küçüklüğü ve yanlış yönlendirmeler sonucu reformlarına ve hayatına veda etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin en genç padişahlarından olan II. Osman nam-ı diğer Genç Osman'ın oldukça asabi olduğu söylenmektedir. Bu durumundan dolayı ilk günden itibaren onun döneminde tartışmalar ve karışıklık bir türlü düzeltilememiştir. Genç yaşına rağmen idealist ve kararlı bir karaktere sahip olan padişah, Yeniçeri Ocağı'nın artık düzeltilemeyecek derecede bozulduğunun ve tek çarenin ortadan kaldırılması gerektiğinin farkındaydı. Buna göre plan yapan II. Osman, Yeniçeri Ocağı'nı kaldıracak, başka bölgelerden getireceği yeni askerlerle düzenli bir ordu kuracaktı. Askerleri bizzat kendisi seçmek istediği için ise hacca gitmek bahanesiyle uzun bir seyahate çıkmayı planlamıştır. Kendisine muhalif olan yöneticiler, padişahın bu tehlikeli kararından dönmesi için onu ikna etmeye çalışmış fakat başarılı olamamışlardır. Son çare olarak şeyhülislama giderek padişahlara haccın farz olmadığına dair fetva alınmış hatta tahtı bırakıp giderse dönüşünde geri dönüşü olmayan karışıklıklar çıkacağını söylemişlerdir. Kararından dönmeyen padişah gerekli hazırlıkları yapmış fakat büyük bir ihmalde bulunarak yeni ordu planından çevresindeki birkaç kişiye bahsetmiştir. Padişahın asıl amacını duyan muhalifler ise padişahı telkinle durduramayacaklarını anlayınca bir darbe planı yaparak Osmanlı tarihinde görülmemiş bir felakete sebep olmuşlardır. Kötü muamelelere maruz kalan II. Osman Yedikule zindanlarında öldürülmüştür. Bu durum Osmanlı tarihinde temizlenemez bir kara leke

olarak kalmış ve yenilikçi padişahların korkulu rüyası olmuştur. (Emecen, 2007)

1. Tahta Çıkışı

II. Osman tahta çıktığında genel görüşe göre henüz on üç, Dimitri Kandemir'e göre ise henüz sekiz yaşını yeni doldurmuştu. (Kandemir, 1979) Genç Osman olarak tanınmasının sebebi bu kadar erken yaşta tahta çıkmasıdır. (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008). Tahta çıkışının ardından askerlere cülus bahşisi dağıtmak için 300 milyon akçe verilince (Efendi İ. P., 1981) ekonomi oldukça kötü etkilenmiş ve bu durum II. Osman döneminin ilk pürüzlerinden biri olmuştur. (Danışman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, 1965) II. Osman, kuvvetli tahsil ve terbiye görmüş, parlak zekalı (İlgürel, 1992), iyi bir silahşor, sportmen, fiziki yönden güçlü (Öztuna, Osman II, 1977) akıllı, olgun ve tedbirli (Hemdemi, 1989), genç yaşta ve tecrübesiz olmasına rağmen faal bir hayata sahipti. Devleti düzelterek planlara sahipti fakat onu yönlendirecek devlet adamlarından mahrumdu. Bunun yanında annesi Mahfiruz Sultan, hocası Ömer Efendi ve Kızlarağası Mustafa Ağa onu etkisi altına almıştı. (Uzunçarşılı, 1988) Kendisinden henüz 3 ay önce dağıtılmış olan cülus bahşisinin üzerine onun tahta oturması ile bir o kadar daha bahşiş verilmesi ekonomiyi kötü etkilediği için bahşiş konusunda kısıtlamalara giderek tasarruf oluşturmak istemiş fakat bu durum onun cimri olarak tanımlanmasına neden olmuştur. (Danışman, Osmanlı İmparatorluğu, 1964)

Genç padişah, tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak bazı devlet görevlilerinin yerlerini değiştirmiştir. İlk olarak kendisinden önce akıl sağlığı yerinde olmayan amcasının tahta çıkarılmasında rol oynayan Gürcü Mehmed Paşa'yı, sonrasında Sofu Mehmed Paşa'yı görevden almış ve ardından Halil Paşa'yı "*Sultan Mustafa'nın tayininde kötü bir tedbir ile bu denli çok malı zayi ettiniz.*" (Hemdemi, 1989) diyerek serdarlık görevinden alıp yerine Damat Mehmed Paşa'yı getirmiş, son olarak Mustafa'nın tahta çıktığı sırada tedbirsizliklerinden dolayı kızgın olduğu (Efendi İ. P., 1981) Şeyhülislam Efendi'nin yetkilerini sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırma ile şeyhülislam artık müderris ve kadı tayinlerinde rol oynayamayacaktı. Hammer bu durumu; II. Osman, Müftü Esad Efendi'yi sevmediği halde onu görevden almadı ama onun bazı görevlerini (Uzunçarşılı, 1988) Hoca Ömer Efendi'ye devretti bundan sonra müftü sadece fetva vermekle yetindi (Hammer, 1966) şeklinde aktarmıştır. Bu sırada İstanköylü Ali Paşa ise padişaha hediyeler vererek (Hemdemi, 1989) onun gözüne girmeyi ve sadrazam olmayı başarmıştır. (Çiçek, 2014)

II. Osman dönemi celali isyanları dışında kendinden önceki iki padişahla aynı durumdaydı. (Cezar, 1960) Bu dönemde de padişah otoritesi zayıf durumda olup rüşvet yaygındı, Yeniçeri Ordusu ise hala bozuk durumdaydı. (Yücel, Yeni Bulunan II. Osman Adına Yazılmış Bir Zafer-Name, 1979) Yeniçerilerin hak ettiklerinden daha fazla ücret alması ve maaş alan devlet yetkililerinin sayısının gittikçe artması hazineyi oldukça yormuştur. (Yücel, Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar -Kitab-ı Müstetab- Kitabu Mesalihi'l Müslimin ve

Menafi'l-Mü'minin Hirzü'l-Mülük, 1988) II. Osman'ın fikirleri Osmanlı Devleti yenileşme sürecinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Padişaha göre asker sadece kendisine verilen görevi yerine getirmeliydi, kıyafet reformu yapılmalıydı, şehzadeler kadim kanunlarda olduğu gibi sancağa çıkıp tecrübe kazanmalıydı. Kendisi de eğitime verdiği önemi göstererek dönemin önemli hocalarından Arapça, Türkçe ve Farsça dersleri almıştır. Ayrıca sanata da önem verdiği Farisi (Çelebi, 2009) mahlasıyla yazdığı şiirlerden anlaşılmaktaydı. (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008) II. Osman'ın planları devleti ileri seviyeye getirecek tarzdaydı. Ona göre öncelikle Yeniçeri Ocağı kaldırılmalı ve Anadolu, Mısır ve Suriye gibi yerlerden getirilecek yeni askerlerle devlete bağlı yeni düzenli bir ordu kurulmalıydı. İlimiye sınıfı kendine verilen görevlerle ilgilenmeli siyasete karışmamalıydı, harem ortadan kalkmalı ve padişahlar artık Türk kadınlarla evlenmeliydi. (İlgürel, 1992) Genç padişah, sonucu başarıya ulaşabilecek bu reformları çevresindeki insanlara söylemesi ile kendi sonunu hazırlamış oldu. (Ortaylı, 2011) Çıkarları zedelenen devlet adamları padişaha engel olmak için ellerinden geleni yapacaklardı. (Ayverdi, 1999)

2. Sultanın Askerle, İlimiye Sınıfıyla ve Halkla Arasının Bozulması

Genç padişahın asabi hareketlerinden ötürü tahta çıktığı andan itibaren askerle arası pek iyi değildi. (Hayta & Ünal, 2012) Askerle yaşanan sorunun fitilini ise Lehistan seferi ateşlemişti. (Kurt, Akşin, Ödekan, Toprak, & Yurdaydın, 1997) II. Osman'a göre bu zamana

kadar savaşlarda başarısız olunmasının en önemli sebebi ordunun bozulmasıydı. (Jorga, 2005) Lehistan'ın bu dönemde Boğdan'a bulaşması ile Osmanlı-Lehistan ilişkileri bozulmaya başladı. (Kazalak & Gündüz, 2003) Devlet çoğu kez saldırıları engellemeye çalıştı fakat başarılı olamadı. (Efendi İ. P., 1981) Bu döneme kadar *devletli oğlum* (Kazalak & Gündüz, 2003) diye bahsettiği Kırım Hanının Lehistan'a akın yapmasını yasaklamıştı (Uzunçarşılı, 1988) fakat sözünün dinlenmemesi padişahın bizzat sefere çıkmasını zorunlu hale getirmiştir. (Kazalak & Gündüz, 2003) Ancak asıl önemli olay ise padişahın sefere giderken yolda bahşiş vereceğini söyleyerek asker sayımı yapmasıdır. Bu durum hem defterde kayıtlı olup maaş alan askerlerin sefer zamanı göreve gelmediklerinin ortaya çıkmasına hem de askerlerin padişaha oldukça sinirlenmesine neden olmuştur. (İlgürel, 1992) Ayrıca sefere gidilirken padişahın önlerine çıkan iki Hintli dilenciği sinirlenerek idam ettirmesi asker üzerinde onun ani karar veren ve şımarık bir kişiliğe sahip olduğu düşüncesini oluşturmuştur. (Hasırcı, 2003) Eylül'de savaş meydanına gelindiğinde Osmanlı ordusu başarı sağlayamayınca padişah askeri karşısına alarak çeşitli hakaretlerde bulunması, normalde gelenek olduğu üzere düşman kellesi getiren askere bahşiş verilmemesi (BOA) de askerin kızgınlığının artmasına sebep olmuştur. (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008) Padişah ise askerin dirayetsizliğini gördüğü için artık ordunun ilga edilmesine bu seferde kesin karar vermiştir. (Uzunçarşılı, 1988) Böylece Yeniçeri Ocağı seferlerde daha isteksiz olmuş ve padişah da vakit kaybetmeden aklındaki reformları uygulamaya koyulmuştur. (Başer, İngiliz Elçisi

Thomas Roe'nun Yazışmalarında II. Osman Dönemi, 2013) Bunun yanında padişaha muhalefet olanlar adeta onun sonunu hazırlamak için padişahı askerlere askerleri ise padişaha karşı kışkırtıyorlardı. Özellikle Süleyman Ağa ve Ömer Efendi askere ulufe vermenin bile gereğinin olmadığını, kendisinin gazi olduğu için hacca gitmesinde bir sakınca olmadığını söylüyorlardı. (Sertoğlu, 1947) Padişahın hacca gitmemesi gerektiğini düşünenler ise şeyhülislamdan *“Padişahlara hacc lazım değildir, yerinde oturup adl eylemek evladır! Caiz ki bir fitne zuhur eyleye!”* fetvasını almışlar fakat genç padişah hacca gitmekten vazgeçmemiştir. (İlgürel, 1992)

II. Osman seferden döndüğü günlerde sefer için düzenlenen şenliklerde bir kaza kurşunuyla bir oğlunu kaybetmiştir. Sonrasında ise Şeyhülislam Esat Efendi'nin kızıyla evlenerek ilk kez Türk bir kadınla evlenen padişah olmuştur. (Emecen, 2007) Böylece reformların ilk adımı gerçekleştiren genç padişah diğer ve en önemli adım olan orduya yönelmiştir. Bu doğrultuda hac hazırlıklarına başlamış, kendisine hacca gitmemesi konusunda (Efendi İ. P., 1981) telkinlerde bulunan paşalardan bir süre etkilense de (Uzunçarşılı, 1988) gördüğü bir rüyayı yolundan dönmemesi gerektiğine yorumlayarak kararını değiştirmemiştir. (Hemdemi, 1989) Zamanla padişahın asker sınıfının yanı sıra Şeyhülislam Esat Efendi yüzünden ilmiye sınıfı ile de arası bozulmuştur. dBunun sebebi ise padişahın gelenekleri bozarak kendi kızıyla evlenmek istemesiydi zira şeyhülislamın buna gönlü yoktu. (Öztuna, Osman II, 1977) Padişahın görevleri başında uzun yıllar geçirmiş olan kişileri bir anda görevden alması halkta güvensizlik ve

hoşnutsuzluk oluşturmaya başlamıştı. (Tugi, 2010) Hotin Seferi sırasında Genç Osman'ın, geliri ilmiye sınıfına ait olan arpalıklara sınır koyması da ilmiye sınıfının kırgınlığını arttırmıştır. (Özcan, 1996) Bütün bunların yanında farklı olumsuzluklar da yaşanmıştır. Örneğin Türklerde 21 Mayıs'a denk gelen güneş tutulması daima uğursuz kabul edilir ve böyle bir günde genellikle önemli kararlar verilmemeye çalışılırdı. Ancak II. Osman tam da bugüne denk gelen Lehistan seferini ertelememiş ve yenilginin müsebbibi olarak bizzat kendisinin gösterilmesine neden olmuştur. Halkın gözünde manevi değerlere saygı göstermeyen bir padişah konumuna düşmüştür. Üstelik aynı yıl İstanbul boğazının donması ve kıtlık meydana gelmesi e onun uğursuz bir padişah olarak görülmesine neden olmuştur. (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008) Padişahın barış yapmak amacıyla şehre gelen Lehistan elçisini şehre sokmaması, (Kazalak & Gündüz, 2003) sert tavırlarına devam etmesi tebdil kıyafet meyhane teftişlerine gitmesi ve tütünle içkiye zam yapması, (Hammer, 1966) şehzade Mehmed'i öldürtmesi gibi sebepler de halk arasında hoşnutsuzluğun iyice artmasına sebep olmuştur. (Öztuna, Osman II, 1977)

II. Osman padişah olunca Şehzade Mehmed veliaht tayin edilmişti. Lehistan seferine çıkacağı sırada o şehirde yokken Şehzade Mehmed'in bir tehlike oluşturacağından çekinerek kendisiyle yaşıt veyahut iki yaş küçük olduğu tahmin edilen kardeşinin öldürülmesini emretmiştir. (Öztuna, Osman II, 1977) Kardeşinin katli için gerekli olan fetvayı vermeyen şeyhülislama oldukça kızan padişah istediği fetvayı

şeyhülislam olmak için oldukça istekli olan Rumeli Kazaskeri Taşköprülüzade Kemaleddin Efendi'den almış ve katli gerçekleştirmiştir. (Uzunçarşılı, 1988) Kimileri II. Osman'ın başına gelen felaketlerin sebebi olarak haksız yere öldürülen Şehzade Mehmed'in ettiği bedduayı göstermişlerdir. (Efendi M. N., 2007)

3. Askerin Ayaklanması

Askerler, bütün bu olanlardan sonra padişahın hacca gitmesini kendilerinden yüz çevirme olarak algılayarak “bundan vazgeçmelidir” (İlgürel, 1992) sözleriyle 16 Mayıs et meydanında bir araya gelmişlerdir. Halk ise ne olduğunu anlamayarak endişeden dükkanlarını kapatıp ortalıktan çekilmişlerdir. (Hemdemi, 1989) Halkın bir kısmı ve ulemadan bazıları ise padişaha karşı askerlerin yanında yerlerini almışlardır. (Afyoncu, Demir, & Önal, 2010) Askerler ilk olarak şeyhülislama gitmişler ve padişahı hac konusunda cesaretlendirenlerin cezalandırılmaları için fetva almışlardır. Alınan fetva aynen şöyledir: *“Sual: Padişahu teşvik edip devlet hazinesini telef ettirip bunca fitneye sebep olanlara şer 'an ne lazım gelir? -El-cevap: Katil lazım gelir!”* (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008) Padişah olanları duyar duymaz isyancı askerlerin sözcülerini saraya çağırarak onları dinlemek istemiştir. Askerlerin sözcüleri isteklerini sıralayıp öncelikle hacca gitmekten vazgeçmesini ve onu bu konuda cesaretlendiren darüssaade ağasının idam edilmesini istemişlerdir. (Hemdemi, 1989) II. Osman ayaklananların yatışmaları için konuşma yapsa da istediklerini vermediği için çıkan karışıklığı bastırmakta başarılı olamamıştır.

Henüz silahsız olan askerler ise birkaç saat sonra kendiliğinden dağılmışlardır. (Afyoncu, Demir, & Önal, 2010) Bu sefer silahlanarak toplanan kalabalık, Dilaver Paşa'nın sarayını yağmalamaya başlamışlar ve onu kendi saflarına geçmeleri konusunda tehdit etmişler bu sırada ise çıkan arbedede birkaç kişi hayatını kaybetmiştir. (Paşa, 2004) Oldukça tedirgin olan padişah, asilere haber göndererek hacca gitmekten vazgeçtiğini fakat darüssaade ağasını idam ettiremeyeceğini söylemiştir. Ancak padişahın tedirginliğini hisseden asiler geri adım atmayarak tüm istekleri gerçekleştirilene kadar yollarından dönmeyeceklerini bildirmiş hatta birkaç paşanın isminin yazılı olduğu bir liste hazırlayarak bu paşaların idamını istemişlerdir. (Hemdemi, 1989) Gittikçe istekleri artan asilere karşı padişah, bu sefer sinirlenerek *“Bırakın bu sefil ayak takımını; çıkardıkları düzensizlik içinde boğulup gidecekler”* sözlerini sarf etmiş, (Lamartine, 1972) daha da ileri giderek birkaç asiye hapse attırmış (Hemdemi, 1989) ve kendisini durdurmaya çalışanlara kulaklarını tıkamış (Uzunçarşılı, 1988) hatta onlara sinirlenerek *“Susun, sanki asilerin sözcüsü imiş gibi konuşursunuz, bir kelime daha söylerseniz başınızı vurdururum”* diyerek tepki göstermiştir. (Lamartine, 1972)

4. Sultanın Şehit Edilmesi

Hala meydanda olan asiler, saraya gidenlerin geri gelmemesi üzerine padişahın halkı silahlandırıp üzerlerine gidecekleri (Sertoğlu, 1947) söylentilerini yayarak saraya girmeye karar vermişlerdir. (Afyoncu, Demir, & Önal, 2010) Allahü ekber nidalarıyla saraya hücum eden asiler idam listesini tekrarlayarak bu sefer Şehzade

Mustafa'yı hedef alan sözler sarf etmeye başlamışlardır. Artık isyanları farklı bir hal almış ve II. Osman'ın tahttan indirilip yerine akıl sağlığı yerinde olmayan Şehzade Mustafa'yı istediklerini söylemeye başlamışlardır. (Hemdemi, 1989) Ardından ise Mustafa'nın odasına giderek onu çıkartmış ve arz odasına götürmüşlerdir. (Uzunçarşılı, 1988) Burada Mustafa'ya onu sultan istediklerini ve emrinde olduklarını söylemişler fakat akıl sağlığı yerinde olmayan Mustafa ise “*meded su*” diyerek asilerden su istemiştir. (Sertoğlu, 1947) Askerin harem odasına dahi girdiğini haber alan II. Osman, veziriazam Dilaver Paşa'yı ve kızlarağası Süleyman Ağa'yı askere teslim ettiyse de artık çok geçti. Askerler kendilerine teslim edilenleri adeta parçalamışlar, Dilaver Paşa'nın cesedini Sultan Bayezid Camii avlusundaki dut ağacına asmışlardır. (Hemdemi, 1989) I. Mustafa'yı ise Kubbealtı'na götürüp ulemaya zorla biat ettirmişler fakat Mustafa'nın burada emniyette olmadığını söyleyerek onu eski saraya götürmüşlerdir. (Efendi İ. P., 1981) II. Osman ise gemiyle kaçmaya karar vermişti ki, gidilebilecek kayıkların götürüldüğü fark edildi. (Altundağ, 2007) Bu sefer ikinci kez veziriazam tayin ettiği Hüseyin Paşa'yla görüşmüş ve acele karar vermekte hata ettiklerini söylemiştir. Hüseyin Paşa ile Bostancıbaşı Pir Mehmed Ağa'ya şimdi ne yapmalı diye danışmış onlar da kendilerinin ağa kapısına gidip askerle konuşmasını tavsiye etmiştir. Sultan Osman bu teklifi uygun görüp yatsı namazından sonra ağa kapısına giderek ve burada yeniçeri ağasıyla görüşüp meseleyi halletmek istemiştir. Yeniçeri ağası durumun parayla çözülebileceğini söyleyerek askerlerle konuşmaya gitmiş ve askerlere ağalar, “*yeni padişahınız mübarek olsun ama Sultan Osman da ocağınıza düştü, size*

sığındı. Sizlere bahşış dağıtacak” (Sertoğlu, 1947) demeye kalmadan askerler, ağayı dinlemeyerek onu öldürmüşlerdir. Sultan Osman o sırada saklanmış bir vaziyette yeniçeri ağasından gelecek haberi beklerken isyancılar Sultan Osman’ı saklandığı yerden bulup çıkarmışlardır. II. Osman’ın o sırada üzerinde beyaz bir entari olup başı ise açıktı. Asiler Osman’ı paralayarak götürmeye başladılar. (Tugi, 2010) Sultan, Orta Camii’ne götürülürken sağdan soldan tacizlere hedef olmuştur. Hatta Altıncıoğlu namında biri, padişahın baldırını sıkıp ona terbiyesizce hareket etmiştir. Peçevi, Osman’a yapılan terbiyesizlikleri; *“... dünyada ne kadar fitneci, fesatçı varsa zavallının çevresine dizilmişlerdi. Yaptıkları garip davranışlar ve savurdıkları yakası açılmadık küfürler değil kaleme, dile bile gelecek türden değildi.”* (Efendi İ. P., 1981) şeklinde anlatır. Öldürülmek üzere götürülen Genç Osman Hüseyin Paşa’nın cesedini gördüğünde adeta yıkılmıştır. (Uzunçarşılı, 1988) Etrafı sarılmış bir şekilde götürülürken asilerden biri terbiyesizce Genç Osman’ın baldırını sıkıktan geri durmamıştır. (Hammer, 1966) Bütün bunlara rağmen asilerden bazısı eski de olsa padişahı öldürmenin iyi bir fikir olmadığını savunmuş fakat yaşananlar önü alınmayacak derecede ilerlediği için ellerinden bir şey gelmemiştir. (Hemdemi, 1989)

Bu sırada yeni veziriazam olarak I. Mustafa’nın eniştesi Davud Paşa atanmıştır. Genç Osman, akli yerinde olmayan birinin padişah olması devleti mahveder diye yalvarsa da sadrazamın verdiği işaretle asiler kemendi boynuna geçirmiş Osman ise son anda kemendi tutarak ilk girişimi savurmayı başarmıştır. O sırada asileri cesaretlendirmeye

çalışan Mustafa'nın annesi, Osman'ın ölmediği takdirde hepsini idam ettireceğini söyleyerek onların amaçlarına devam etmelerini sağlamıştır. (Efendi İ. P., 1981) Daha sonra yeniçeri ağası olan Derviş Ağa ve çocuk hırsızı olarak tanınan Kilindir Uğrusu denilen biriyle II. Osman Yedikule'ye götürülmüştür. Solak-zade bu sırada toplanan kalabalığı *"bu şehir kurulalı beri olmamıştır."* (Hemdemi, 1989) diye ifade eder. Burada asiler tekrar Osman'ın boğazına kemendi atmak istemişler fakat yine başarılı olamamışlardır. O sırada asilerden biri Osman'ın hayalarını sıkmak ve omzuna balta vurmak suretiyle yere düşürmüş ve derhal onu öldürmüşlerdir. Asiler daha da ileri gitmiş ve sultanın burnunu ve kulağını keserek onun ölümünü kanıtlamak için Mustafa'nın annesine götürmüşlerdir. (Efendi İ. P., 1981) Genç Osman, öldürülmesinin ertesi günü babasının yanına gömülmüş (Uzunçarşılı, 1988) böylece o gece Mustafa'nın annesinin, yeni veziriazam Davud Paşa'nın ya da her üçünün ortak emriyle Osman katledilmiştir. (Hathaway, 2010) Türk tarihinde bu olay Haile-i Osmaniye olarak anılmıştır. (Öztuna, Osman II, 1977)

5. Sultan Osman'ın Katillerinin Cezalandırılması

Diğer tarihçilerde bu yorum görülmemesine karşın, Roe'ye göre veziriazam Davud Paşa, ortalığı yatıştırdıktan sonra diğer şehzadeleri de öldürtüp hanedanın kendi kanından devam etmesini planlamıştır. (Başer, İngiliz Elçisi Thomas Roe'nun Yazışmalarında II. Osman Dönemi, 2013) Fakat planını uygulayamadan akıl sağlığı yerinde olmayan bir padişahın yönettiği halk huzursuz olmaya ve II. Osman'ın öldürülmesini protesto etmeye başlamış ve sorumlu olarak da Davud

Paşa'yı göstermişlerdir. (Efendi İ. P., 1981) Durumdan tedirgin olan Davud Paşa, askerlerin tüm isteklerini tek tek yerine getirirse de tepkileri engelleyememiştir. (Paşa, 2004) Nihayetinde askerler, paşanın konağını yağmalayarak onu yakalamış ve “*Sultan Osman'ı ne sebep ile katleyledin' biz sana emanet verdük!*” (İlgürel, 1992) diyerek üzerine yürüdü Davud Paşa ise padişah katili söylemlerini bastırmak için onlara Osman'ı sultan Mustafa'nın emriyle öldürdüğünü söylemiştir. Fakat çabaları sonuçsuz kalmış ve (Uzunçarşılı, 1988) birkaç gün sonra Mısır beylerbeyliğinden ayrılmış olan Mere Hüseyin Paşa ile Müftü Yahya Efendi ile birlikte gizlice görüşerek Hüseyin Paşa'nın tekrar vezarete gelmesi için istişare etmişlerdir. Birkaç gün sonra vezaret mührü Davud Paşa'dan alınıp Mere Hüseyin Paşa'ya verilmiştir. (Paşa, 2004) Fakat o da paraya düşkünlüğüyle tanındığından ve azledilmiş onun yerine de Lefkeli Mustafa Paşa atanmış fakat denilene göre o da rüşvet almaya başlamıştır. (Efendi İ. P., 1981)

“*Taşrada, Kudat ve Re'aya, bize katil-i Sultan deyü ta'n iderler. Elbette, kim katl itdi ise, hakkından gelinsün!*” (Tugi, 2010) diyen Yeniçeri ocağı padişah katili olarak anılmak istemediklerinden gerçek katillerin cezalandırılmasını istiyorlardı. Ağalar, şeyhülislam aracılığıyla Sultan Mustafa ile görüştüler. Sultan, II. Osman'ın katlinde dahil olmadığını, suçluların cezalandırılması için onlara destek verdiğini söylemiştir. Sonunda ise II. Osman'ın şehit edilmesinde rol oynayan Kilindir lakaplı bir kişi (Uzunçarşılı, 1988) ve Davud Paşa öldürülmüştür. (Hemdemi, 1989) II. Osman'ı öldürenlerin katlinden sonra ortalık biraz sakinleşmişti fakat Mere Hüseyin Paşa yüzünden

tekrar bir ayaklanma patlak vermiştir. Yaptığı plana göre askerler ayaklanacak ve sadrazam azledilecekti. Nihayetinde askerler çorba içmeyi reddederek isyana başlamışlar ve sadrazamın görevden alınmasını istemişlerdir. (Uzunçarşılı, 1988) İsyân planı gerçekleşen Mere Hüseyin Paşa istediğini elde ederek yeni sadrazam olarak göreve getirilmiştir. (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008) Çeşitli oyunlarla sadarete gelen Hüseyin Paşa, etrafına insan toplamak için oldukça yüklü miktarda para harcadığı için hazineyi zarara uğratmıştır. (Öztuna, Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri, 2008) Onun aşırı rahat tavırları ise etrafındakilere rahatsızlık vermeye başlamıştı. (İlgürel, 1992) Nihayetinde bir süre geçtikten sonra Mere Hüseyin Paşa tekrar sadrazamlıktan azledilmiştir. (Uzunçarşılı, 1988)

Çocuk yaşta hükümdar olan II. Osman yönetim ve askeri konularda bilinçli ve yeniliğe açık biri olmasına rağmen ıslahatlarını yürütme aşamasında uyguladığı politika nedeniyle canından ve tahtından oldu. Sergilediği asabi davranışlar, asırlardır ülkeye yerleşmiş olan gelenekleri sert bir tavırla değiştirmeye çalışması ve biraz da yanlış yönlendirmeler sebebiyle adeta sonunu kendisi hazırladı. Onun başından beri yanlış kişilerin sözünü dinleyip yanlış kararlar alması devlet içinde düşman kazanmasına neden oldu.

Devletlerin asırlardır alışmış oldukları gelenekleri vardır. Padişah bir anda bu gelenekleri değiştirmeye kalktığında tepki toplaması normaldir. Bu nedenle II. Osman'ın çok uzun süre önce kurulmuş olan Yeniçeri Ocağını bir anda kaldırmak istemesi, geleneğin aksine Türk bir kızla evlenmesi, Hacca gitmeye kalkması tepki almasına neden

olmuştur. Üstüne üstlük bütün bunları sert bir yöntemle uygulamaya çalışması işlerin daha da ters gitmesine neden olmuştur.

II. Osman'ın yenilik fikirleri sadece devlet adamları ve yeniçerilerin değil ilmiye sınıfı ve halkın çıkarlarına da ters düştü. Uygulamaları devleti başarıya ulaştıracağı yerde sert tavırları ve çevresinin deyimiyile şımarık halleri, devletin ve kendisinin geleceğini felakete sürükledi. Önce Hotin seferi sırasında askeri küstürdü daha sonra şeyhülislamın tavsiyelerini reddedip, yetkilerini kısıtladı, bununla beraber ulemayı dışladı ve halkın inandığı değerleri hiçe sayarak karşısına aldı. Böylece devleti yönetirken beraber hareket edeceği devlet adamlarını ve güç guruplarını kaybetti. Sultan Osman ayaklanma başladığında bile verilen tavsiyelere uymamış ve sergilediği sert davranışlarından taviz vermeyerek yeniçeri isyanının ciddiyetini anlayamamıştır. Böylece gerekli tedbirleri almaması, bastırılabilir bir ayaklanmanın darbe derecesine varmasına neden oldu.

Padişah geri adım atmaya karar verdiğinde artık çok geçti. Her daim ona destek olan kimseler de artık yanında değildi. İsyancılar Sultan Osman'ı yakaladığında içlerindeki hırsla akla hayale gelmeyecek muamelede bulundular. Başlarındaki kişilerin istedikleri olmuştu. Sultan Osman tahttan indirilmiş ve yerine akli dengesi yerinde olmayan ve yönetilmesi daha kolay olan Mustafa geçirilmişti. Fakat Sultan Osman'ın gördüğü muamele oldukça çirkindi. Her ne kadar birçok kişi Sultanın muamelelerinden muzdarip olsa da bir padişahın bu denli saygısız tavırlarla şehit edilmesi, kabul edilemez bir durumdu.

Asilerin tek amaçları onlara kötü davranan bir padişahı tahttan indirerek başka bir padişahı tahta çıkarmaktı. Osmanlı tarihinde askeri

bir darbeye padişahın öldürüldüğünü daha önce görülmemiştir. Bunun için Sultan Osman'ı öldürmek akıllarından geçmiyordu, hatta bunu hiç istemiyorlardı. Onlara göre Sultan Osman'ın tahttan indirilmesi hapsedilmesi ve aklının başına gelmesi gerekmekteydi. Öldürme fikrine sahip olan kişiler Osman'a karşı olan üst düzey bürokrasiyi temsil eden paşalar, belki de II. Mustafa'nın annesi idi. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için isyanın başlarında Sultan Osman şehirden kaçmasını diye kayıkları saklamışlardı. Sonucunda istedikleri oldu ve Sultan Mustafa'nın annesinin de büyük katkılarıyla Sultan Osman acımasız bir şekilde öldürüldü. İstedikleri bu olmayan askerler padişah katili diye anılmak istemediklerinden Sultan Osman'ın öldürülmesinde parmağı olan kişilerin cezalandırılmasını istediler. Doğal olarak suçluların hepsi birbirini işaret etti ancak cezalandırılmaktan kurtulamadılar.

II. Osman'ın şehadeti bundan sonra gerçekleştirilecek darbelerin önünü açtı ve ona gösterilen muamele nedeniyle kendisinden sonraki padişahların devletteki ıslahlara cesareti kırılmıştır. 17. yüzyılda devletteki aksaklıkların giderilme çabası bu şekilde sonuca varmıştır. Yeniçeri ocağı ıslah edilebilir durumda olmasına rağmen padişahın - yaşının da etkisiyle- düşüncesiz tavırları özellikle paşaların desteğiyle askeri bir darbeye sebep olmuştur.

Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişah idare ettiği insanlar tarafından acımasızca öldürüldü. Bu durum sebebi her ne olursa olsun yakışsız bir durumdur. Bir cihan padişahının bu duruma düşmesi, hakaretlere maruz kalması kabul edilebilir bir durum değildir.

Genç Osman'ın ölümünden sonra devletteki gevşeklik IV. Murad'ın idareyi ele almasına kadar devam etti. Sultan Osman'ın öldürülmesiyle Osmanlı ıslahatlarının 3 asır gecikmesine neden oldu. Tarih varsayımlarla ilerlemez lakin eğer sultan öldürülmeseydi devletin toparlanması ve eski gücüne yaklaşması kaçınılmaz olacaktı.

Görüldüğü üzere Sultan Osman'ın öldürülmesi askerinin ve paşaların sükunetini sağlamak şöyle dursun ortalığın daha da karışmasına sebep oldu. Devletin yenilik yapması beklenirken bu tür hadiselerle karşılaşılması birçok ıslahata engel oldu ve bu gerek ülke içinde gerekse diğer ülkelerle olumsuzluklara sebep oldu. Yeniçeri ocağının kaldırılması gerekirken ocak padişaha galip geldi ve yine kaldırılmadı. Ocak bir daha II. Mahmud zamanında 1826 yılında kaldırıldı.

SONUÇ

Küçük yaşta tahta çıkan II. Osman, tecrübesizliğine rağmen gayet akli başında reform planları yaparak devleti yaşadığı sıkıntılardan kurtarmak istemiştir. Ancak onun talihsizliği dedesi Fatih Sultan Mehmed kadar sırra önem vermemesi olmuştur. Planlarını açığa vurması kendi sonunu hazırlamaktan başka bir işe yaramamıştır. II. Osman, öncelikle asırlardır uygulanan gelenekleri bozmayı göze almıştır. Ona göre artık yabancı kadınlarla evlenmek yerine devlet içerisindeki Türk kadınlarla akrabalık bağları kurulmalıdır. Uzun süreli geleneklerin terk edilmeye başlanması tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu tepkilerin en büyüğü ise Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması karşısında gösterilmiştir. Zira bu kadar köklü bir ordunun kaldırılmasının kolay olmaması olağan bir durumdur. Yeniçeri Ocağı'nın artık düzeltilmesi mümkün olmayan tahribatlara uğradığı ve ordunun yenilenmesi gerektiği bilinen bir gerçektir fakat bunu yapmak için gerekli cesareti göstermek çok mümkün olmuyordu. II. Osman ise bu cesareti gösterecek karakterde olmasına rağmen sonu hüsrana olmuştur. Padişahın Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak ve yeni asker toplamak için hacca gitme planı yapınca durumu anlayan muhalifleri onu engellemek için askerlerin isyan etmesine ve sonucunda da padişahın yakışsız bir şekilde hal'ine ve katline sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Afyoncu, E., Demir, U., & Önal, A. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Altundağ, Ş. (2007). Osman II. *M.E.B. İslam Ansiklopedisi* (s. 447). içinde Milli Eğitim Bakanlığı.

Ayverdi, S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*. Kubbealtı Neşriyatı.

Başer, A. (2013). İngiliz Elçisi Thomas Roe'nun Yazışmalarında II. Osman Dönemi. *History Studies International Journal of History*, 51.

Başer, A. (2013). İngiliz Elçisi Thomas Roe'nun Yazışmalarında II. Osman Dönemi. *History Studies International Journal of History*, 5-55.

BOA. (tarih yok). Divan-ı Humayun Sicilleri Dizisi: VI 47/82. *Mühimme Defteri*. BOA.

Cezar, M. (1960). *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Baha Matbaası.

Çelebi, K. (2009). *Fezleketü Akvali'l-Ahyar fi'İlmi't-Tarih ve'l-Abbar (Fezleketü't-Tevarih)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Çiçek, F. (2014). *An Examination of Daily Politics and Factionalism at the Ottoman Imperial Court in Relation to the Regicide of Osman II (1618-22)*. İstanbul Şehir University The Graduate School of Social Sciences.

Danışman, Z. (1964). *Osmanlı İmparatorluğu*. Zuhuri Danışman Yayınevi.

Danışman, Z. (1965). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Yeni Matbaa.

Efendi, İ. P. (1981). *Peçevi Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Efendi, M. N. (2007). *Tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hulasati Ahbari'l-Hafkayn)*. Ankara: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Emecen, F. (2007). Osman II. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, s. 453-456.

Hammer, J. v. (1966). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Üçdal Neşriyat.

Hasırcı, H. M. (2003). *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Merve Yayınları.

Hathaway, J. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma*. Alkım Yayınevi.

Hayta, N., & Ünal, U. (2012). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar)*. Kitabevi.

Hemdemi, S. M. (1989). *Solak-zade Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İlgürel, M. (1992). II. Osman. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. içinde Çağ Yayınları.

Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1538-1640)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kandemir, D. (1979). *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kazalak, K., & Gündüz, T. (2003). II. Osman'ın Hotin Seferi (1621). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 129.

Kurt, M., Akşin, S., Ödekan, A., Toprak, Z., & Yurdaydın, H. (1997). *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600-1908*. Cem Yayınevi.

Lamartine, A. d. (1972). *'Sonun Başlangıcı' Türkiye Tarihi*. Tercüman Gazetesi.

Ortaylı, İ. (2011). *Hanedanın Büyük Kabusu*. Milliyet Gazetesi: www.milliyet.com adresinden alındı

Özcan, A. (1996). II. Osman. *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür* (s. 11). içinde İstanbul: Yeni Şafak.

Öztuna, Y. (1977). Osman II. *Türk Ansiklopedisi* (s. 62). içinde Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Öztuna, Y. (2008). *Genç Osman ve IV. Murad Radikal Islahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri*. Babıalı Kültür Yayıncılığı.

Paşa, H. B.-Z. (2004). *Hasan Bey-Zade Tarihi (1003-1045/1595-1635)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sertoğlu, M. (1947). Tuği Tarihi. *Bellekten Dergisi*, 493.

Tuği, H. (2010). *Musibetname 'Tahlil-Metin ve İndeks*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Büyük Osmanlı Tarihi -II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yücel, Y. (1979). Yeni Bulunan II. Osman Adına Yazılmış Bir Zafer-Name. *Bellekten Dergisi*, 316-317.

Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar -Kitab-ı Müstetab- Kitabı Mesalihi'l Müslimin ve*

Menafî'l-Mü'minin Hirzü'l-Mülük. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BÖLÜM 3

YELKENLİ GEMİLER DÖNEMİNDEN ÖNCE OSMANLI DENİZCİLİĞİNİN GELİŞİMİ

Ezgi BOZBAY EKMEKÇİ

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin İlhanlıların hakimiyetine altına girdiği XIII. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da Türk beyler tarafından kurulan beylikler tarih sahnesine çıkmıştır. Bu beylikler genellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunan beylerden kurulmuştur. İlhanlı Devleti'nin özellikle Batı ve Güneybatı bölgelerine uzanamaması bu beylerin, beyliklerini o bölgelerde kurmasına neden olmuştur. Bu durum denizcilik faaliyetleri açısından beylikleri etkilemiş ve Karesi Beyliği, Aydınoğulları, Menteşe Beyliği, Saruhanoğulları denizcilikle ilgilenen ve Osmanlı hakimiyetine giren beyliklerdir (Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, 2010).

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk günden itibaren Marmara Denizi ve etrafında yapmış olduğu fetihlerle donanmaya sahip olması gerektiğini belli etmiştir. Üstelik Marmara Denizi ve etrafında yapmış olduğu fetihlerle topraklarını genişletmesi Karadeniz ve Ege Denizi'ne kadar ilerlemesine de neden olmuştur. Böyle bir genişleme politikasında bir devletin donanmaya sahip olması gerektiği kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı Devleti toprakları genişletme politikasıyla yapmış olduğu

fetihler sırasında Anadolu'da kurulan bu beylikleri de kendi topraklarına dahil etmiş ve böylece bu beyliklerin hem askeri hem de donanma kuvvetleri Osmanlı'nın eline geçmiştir. Üstelik Osmanlı tarafından elde edilen bu donanma gücüyle Anadolu Beylikleri kendi güçlü dönemlerinde korsanlık faaliyetleri de yürüterek Akdeniz'de Venedik, Ceneviz gibi devletlere tehdit oluşturacak kadar güçlü vaziyette olmuştur (Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 2020).

Aydınoğlu Umur Bey¹ denizciliğin önemini çok iyi bilen ve Ege'de hâkimiyet kurmak isteyen bir bey olarak adını duyurmuştur. Umur Bey Ege hâkimiyeti için Moğol valileriyle, Bizans'la, Kıbrıs'la, Venedik ve Ceneviz'le mücadeleye girmiştir. 1328'de kendi oluşturduğu filosu ile İzmir'i ele geçirmiş, burada bir tersane kurmuş ve Hoca Selman görevlendirilmiştir (Akad, 2018). Umur Bey İzmir Tersanesinde Müslüman Hoca'ya Gazi isimli bir kadirge ve 7 kayık yaptırmıştır (Olgaç, 1952). Gazi Umur Bey, Sakız, Ağrıboz, Mora, Rumeli kıyılarına yapmış olduğu akınlarla dikkatleri üzerine çekmiş ve Haçlı birliği ile kurulan bir donanma karşısında olağanüstü bir mücadele göstermesine rağmen 1348'de şehit düşmüştür (Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, 2010).

Menteşe Beyliği, Rodos'u işgal edebilecek kadar güçlü bir donamaya sahip olmuştur. Bu güçlü donanma Mısır'a ve Aydınöğulları'na gerektiğinde donanma desteği göstermiştir. Memlûk sultanının Kıbrıs

¹ “Aydınoğlu Mehmet Bey'in 1307 Aydın-Birgi'de dünyaya gelen oğludur.” (İnci, 1952)

Fethi sırasında yardım istediği ve Menteşe Beyliği 200 gemi gücü ile bu fethe yardımcı olmuştur. Saruhanoğulları ellerinde bulundurdukları donanma gücü ile pek çok ganimet sahibi olmuş ve Cenevizlerle yapmış oldukları faaliyetlerle deniz ticaretini geliştirmişlerdir. (Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, 1969).

Karesioğulları Beyliği özellikle Marmara denizinde Bizans'a karşı başarılı savaşlar kazanmış bir beyliktir. Karesioğullarının başarıları üzerine tehlikeyi fark eden Bizans onların donanmasını denize çıkarabileceği stratejik noktalara kaleler yaparak duruma engel olmak istemiştir. Aydınoğlu Mehmet Bey de Ege sahillerine yapmış olduğu akınlar ile çevresindeki Türk beyliklerine göre daha iyi bir noktaya gelmiş, Sakız Adası'dan ganimetle dönüşü sırasında Osmanlı henüz Ege denizine inmemiştir. Bu durumda Türk beyliklerinin denizcilik konusunda Osmanlı'ya ön ayak olduğu aşikârdır. Saruhan Beyliği ve Menteşe Beyliğinin, Umur Bey liderliğinde hatırı sayılır bir donanma gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanında bu beylikler Osmanlı kontrolüne girmiştir (Büyüktuğrul, Atatürk ve Fatih'in Deniz Politikaları, 1989).

İstanbul'un Fethi'ne Kadar Osmanlı Denizciliği

Ertuğrul Gazi'nin Alplerinden olan Karamürsel Bey,² Ertuğrul Gazi'nin ölümü ile bir süre Karesioğulları hizmetinde bulunarak denizcilik

² “Karamürsel Bey'in nerede doğduğu, doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Karamürsel Bey'e isminde bulunan Kara lakabı Orhan Bey tarafından verilmiştir.” (Arkan, 1970) ; “Karamürsel Bey fethettiği Karamürsel kasabasında bir sepet ile tanınır. Bu sepetin sapı yoktur. Sap yerine iki yandan ip geçirilmiştir. Bu ipler istenirse bele bağlanabilir. Görünüşü küçük olan sepetin için çok geniştir.” (Yiğit, 2017)

konusunda tecrübe sahibi olmuştur. Osman Bey'in (1299-1324) hizmetine ne zaman girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Orhan Bey (1324-1362) döneminde İzmit ve Yalova'nın Osmanlı topraklarına katılmasını sağlamış, İzmit bölgesi kendisine tımar olarak verilmiş (Yakupoglu, 2016) bu nedenle İzmit Körfezi'nin güneyinde bulunan Prenetos (Pronectus) Kasabası Karamürsel adıyla anılmıştır (Arkan, 1970). Karamürsel Bey, "çekdiri" ismi verilen gemiler inşa ettirmiş ve bu gemiler "Karamürsel" adını almıştır (Yakupoglu, 2016). Osmanlı'nın ilk gemilerinden olan Karamürsel gemileri Marmara bölgesinde güvertesi olmayan bir buçuk direkli bir yük gemisidir (Ortaylı, 2016). 1308'de Marmara Denizi'ndeki Kalolimnos Adası'nın Emir Ali tarafından ele geçirilmesiyle adanın ismi İmralı olarak değiştirilmiş ve Osmanlı ilk kez bir adaya sahip olmuştur. Ayrıca Karamürsel Bey'in yapmış olduğu gemileri kullanan Osmanlı, Mudanya'yı zapt ederek İstanbul ile Bursa'nın deniz yolunu kesmiştir (Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, 2010).

Orhan Bey döneminde art arda alınan İznik ve İzmit'e ek olarak Gemlik'te alınmış, o dönem Bizans kaynaklarında bu bölge Chios olarak belirtilmekte, Türkçe Gemlik olarak söylenen bu kelime aslında Gemilik idi. Gemilik denmesinin nedeni bu bölgede bir tersane olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin ilk tersanesi böylece Gemlik'te yer almıştır (İnalcık, Osmanlı Deniz Egemenliği, Seçme Eserleri XVIII, 2024).

Osman ve Orhan Bey dönemlerinde kıyı bölgelerinin alınmasıyla denizlerdeki taşımacılık artmış, I. Murat gemi yetersizliğini fark ederek

gemi yapımının arttırılmasını istemiştir. Ancak gemi yapımının arttırılmasına rağmen Türk göçmenlerinin Anadolu'dan Trakya'ya geçirilmesi gerektiğinde Osmanlı, Ceneviz'den yardım almak durumunda kalmıştır. Bu durum Osmanlı'nın gemi yapımını arttırsa dahi henüz çok geniş çaplı bir donanmaya sahip olmadığını göstermektedir (Altıparmak, 1964). XIV. Yüzyıl'la beraber Osmanlı Devleti Marmara Denizinin kuzey kıyılarında da ciddi atılımlar yapmış ve bu durum devletin Batı Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'a kadar ilerlemesine akabinde, Ege Denizi'nde hatırı sayılır devletlerin merkezine yükselmesine neden olmuştur (Panzac, 2018).

Yıldırım Bayezid dönemine gelindiğinde Edincik, Karamürsel, İzmit'te bulunan ufak çaplı tersanelere ek olarak Gelibolu'da ilk kez teşkilatlı bir tersane kurulmuş (Bilgin, 2013) ve bu inşaat için Saruca Bey görevlendirmiştir. İnşaat 1390 tarihinde başlamış 1401'de tamamlanmıştır. Öncelikle dış kale daha sonra iç kale tamir edilmiş, denizi kuşatan kuleler inşa edilmiş, deniz feneri kurulmuştur. Tersane sayesinde Osmanlı'da kürekli gemiler devri başlamıştır. Saruca Bey, Gelibolu'nun muhafızı ve sancakbeyi olmuş, kaptan-ı deryalık³ ünvanı verilmiştir (Tezel, 1973). İzmit, Edincik, Karamürsel tersanelerinde bulunan gemiler Gelibolu Tersanesine aktarılmıştır (Bostan, Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, 2015) Diğer taraftan bu dönem ele geçirilen Saruhan, Aydın ve Menteşe Beyliklerinin donanma güçleri Osmanlı Devleti tarafından kullanılarak Ege Denizi'nde ilk hareketler görülmeye başlanmıştır. Elleri bulundurdıkları donanma gücüyle

³ "Osmanlı'nın deniz kuvvetlerinin reisidir." (Pakalın, 1983)

Sakız, Ağrıboz adaları ile Doğu Yunanistan'ı (Attika) vurmaları Venedik'i oldukça rahatsız etmiştir. Niğbolu Savaşı sırasında Osmanlı Devleti esir olarak Amiral Boucicaut, Bizans'ı kurtarmak için oluşturduğu donanmasına ek olarak Ceneviz'den yardım almış ve Çanakkale Boğazı'ndan geçmeyi başarmış ancak Saruca Paşa komutasındaki Türk donanması tarafından geri püskürtülmüştür. Bir süre Bozcaada bekledikten sonra tekrar hücum eden Amiral, Saruca Paşa'yı yenmeyi başarmıştır. Bu olay Osmanlı Devleti'nin ilk kez garp denizcileriyle mücadele etmesidir (Akad, 2018).

Birinci İstanbul kuşatmasının başarısızlığı üzerine Osmanlı Devleti ikinci kez İstanbul'u kuşatma kararı almış (Akad, 2018) ve Yıldırım Bayezid Gelibolu'da Ege girişini kontrol altına alarak, Karadeniz'i de kontrol altına almak istemiş, bu sebeple Güzelcehisar'ın bir başka deyişle, Anadolu Hisarı'nın yapılmasına karar vermiştir (Tezel, 1973). Anadolu Hisarı'nın yapılmasını büyük bir tehdit olarak gören Avrupalılar topladıkları Haçlı birlikleriyle Osmanlı Devleti'ne saldırmış ve 1396 Niğbolu Savaşı'nı kaybetmişlerdir (Akad, 2018). Niğbolu Savaşı'nı kazanan Osmanlı Devleti, İstanbul'u üçüncü kez kuşatmış hatta Bizans'ın Avrupa'dan yardım istemesi üzerine dördüncü kuşatmasını da yapmış ve bu süreçte Osmanlı donanması Ege Denizi'nde Venedik'ten üstünlük alabilecek güce sahip olmuştur (Öztuna, 2018).

Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'ne (1402-1413) girdiği dönem Musa Çelebi Gelibolu'da bulunan Osmanlı donanmasıyla Yassıada etrafında Bizans donanmasıyla bir mücadeleye girişmiş ve kaybetmiştir. Fetret

Devri bitip Çelebi Mehmet (1413-1421) hükümdar olduğunda ise Osmanlı donanmasının hatırı sayılır bir seviyeye geldiği bilinmektedir. Gelibolu Tersanesi'nde bulunan donanmayı Çalı Bey önderliğinde yükselten Çelebi Mehmet bu sayede Naksos dukasına ait adaları vurarak Ağrıboz açıklarında karşılaştığı Venedik gemisini ele geçirmiş ve 1415'te Venediklilerle savaşmıştır. Muharebe sırasında Çalı Bey şehit düşmüş ve Osmanlı donanması ciddi zarar görmüştür (Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 2020).

II. Murat (1421-1444/1446-1451) döneminde Baltaoğlu Süleyman Paşa ön plana çıkmış (Bostan, Baltaoğlu Süleyman Bey, 1992) ve Gelibolu Sancakbeyliği ile donanma kaptanlığı görevleri kendisine verilmiştir (Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 2020), 1429 yılında Venedik donanmasıyla Gelibolu Limanı'na saldırmış ancak başarılı olamamış, gemilerini bırakıp kaçmıştır (İnalçık, Murad II, 2020).

Fatih Sultan Mehmed (1444-1446/1451-1481) tahta çıktıktan sonra hedefi Konstantinopolis'i fethetmek olduğu için fetihten önce Karadeniz'den gelebilecek müdahalelere karşı 1452'de Rumelihisarı'nı (Avunduk, 2008), fetihten sonra ise Akdeniz'den gelebilecek müdahalelere karşı Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasına Sultaniye (Kal'a-i Sultaniye) ve Kilidbahir (Kilid-i Bahr) kalelerini yaptırmıştır (Bostan, Osmanlı Akdenizi, 2007). Sultan Mehmed donanmasının gemi açısından eksikliğini bildiği için, ticaret gemileri dâhil sahillerde bulunan tüm gemiler donanmaya alınmış ve tamir edilmiştir. Böylece

18 kadirga, 70 kalite, 20 birgende (18-19 oturak)⁴, firkate, kırlangıç (10 oturaktan küçük)⁵, güvertesiz bazı gemiler olmak üzere toplam 400 mevcudiyete ulaşılmıştır. Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra tersane Kadırga'ya oradan da Haliç'e taşınmıştır. Osmanlı Devleti bu dönem Çanakkale Boğazı'nın etrafındaki adalar ile Ege'de bazı adaları ele geçirmiştir. (Tok, 2017)

İstanbul'un Fethi'nden XVII. Yüzyıl'a Kadar Osmanlı Denizciliği

İstanbul'un Fethi'nden (1453) sonra İstanbul'da Haliç Tersanesi inşa edilmiş⁶ ve Gelibolu Tersanesi tamamen buraya taşınmıştır. Tersane inşaatı bittiği zaman bir yıl içerisinde 249 gemi yapabilme gücüne sahip olmuştur (Yıldız, 2008). 1463 Sonbaharında Venedik'in başı çektiği müttefik donanma Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Savaş devam

⁴ “Birgende, diğer bilinen ismi ile Perkende, buharlı gemilerin icadından evvel kürekle hareket eden ve yelkeni yardımcı bir vasıta gibi kullanan çektiri sınıfına dâhil olan harp gemisidir. İtalyanca Brigantin'den ismi gelmektedir. 18-19 çift kürekle yürütülen Perkende, sığ sularda hareket edebilen top yüklü gemilerdir.” (Pakalın, 1983)

⁵ “Firkate, buharlı gemilerin icadından evvel Osmanlı donanmasında harp gemisi olarak kullanılan teknelerden biridir. 10-17 oturak mevcuttur. Firkatelerin daha az oturaklı ve küçük olanlarına Kırlangıç ismi verilmiştir. Osmanlı'nın karakol hizmetinde bulunurlardı. Bu gemilere Şimali Afrika denizcileri ‘Yefan’ ve ‘Selose’ isimlerini

vermişlerdir. Hem kürek hem yelkenle kullanılabilirdi ancak kürekler uzun ve dar özellikli olmalıydı.” (Pakalın, 1983)

⁶ “Fatih'in tersane için seçtiği bölge bir mezarlık idi. Tersanenin o bölgeye yapılmasına karar verildiğinde mezarlık başka bir yere nakledilmiştir.” (Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 2020) Fatih Sultan Mehmet'in yaptırmış olduğu tersanenin bölgesi hakkında Evliya Çelebi; “Evvela bu Kasımpaşa ta zamanı kadimde ma'mur manastırlık olup kefere mabeyninde şehri Ayalonka namıyla meşhur imiş. Amma ba'de'l feth Mezaristanı Ümmet-i Muhammed olması ferman olunur. Zira Abdülmü'min Melik hilafetinde Müslime ve Eyyub Ensari ve Harun-ür Reşit, Yıldırım Bayazıt Han'da dahi İslambol'un nısfı ve Galata'nın nısfı feth olduk da yine Kasımpaşa'da tersane ardı cümle mezaristan olup sahabe-i kiram evladı zevil ihtiramlar medfun olduğu müsbettir. Kim hala mezaristanlarında kufi hattıyla tahrir olunmuş.” açıklamasını yapmıştır. (Ünlü, 2006)

ederken Mora'da isyan hareketi başlamış ve Venedik'e katılmışlardır. Venedik donanması Çanakkale Boğazı civarında dolaşırken, Sultan Mehmed çok güçlü bir savunma hattı oluşturmuştur. Mahmud Paşa Mora üzerine gönderilirken, İstanbul'da Kadırga Limanı Tersanesi inşa edilmiş ayrıca yukarıda bahsedilen Sultâniye ile Kilitbahir kaleleri 1463-1464 senelerinde tamamlanmıştır. Nitekim Osmanlı, Mora'yı ele geçirmiş ve Venedik geri çekilmiştir. Ancak Sultan Mehmed'in Anadolu'da Uzun Hasan'a karşı olan başarıları Avrupa'yı oldukça rahatsız edince 1469'da Venedik bu sefer Eğriboz üzerinden Osmanlı'nın Rumeli sahillerine saldırmıştır. Sultan Mehmed'in bu saldırıya yeni hazırlattığı donanma ile katılmış (İnalçık, Mehmed II, 2003) ve Venedik, Osmanlı donanmasının kendi donanmasına göre daha güçlü ve disiplinli olduğu fark edince muharebeden çekinmiştir. Venedik'in bu çekincesi Osmanlı'nın başarısına sebep olmuş (Büyüktuğrul, Atatürk ve Fatih'in Deniz Politikaları, 1989), Fatih yaptırdığı köprüyle ordusunu Eğriboz'a geçirmiş ve 1470'te kaleyi teslim almıştır (İnalçık, Mehmed II, 2003).

Sultan Mehmed'in tahta çıktığı sırada Osmanlı donanması 300 kadırga ve küçük birkaç gemiden meydana gelirken, 1474 senesinde bu kapasite 92 kadırga, 16 harp gemisi ve 400 nakliye gemisine ulaşmıştır (Akad, 2018). Fatih'in Ege Denizi'nde yaşadığı Rodos başarısızlığı üzerine Karadeniz sahillerindeki başarısı devleti o bölgede ileri seviyeye getirmiştir. O bölgede Osmanlı için en önemli yerlerden biri Amasra idi. Amasra o sıralarda Ceneviz kolonileri tarafından idare ediliyor ve Osmanlı'ya vergi veriyordu ama tamamen yönetim altına alınmış

değildi. Ayrıca tamamen idare edilemeyen korsanlar Amasra üzerinden Osmanlı topraklarına saldırıp ganimet sağlıyor ve verdikleri vergiyi çıkarmış oluyorlardı. Bu gibi sebeplerden ötürü Sultan Mehmed'in hazırlattığı 150 parçadan oluşan Osmanlı donanması 1461'de Amasra üzerine sefere çıkmıştır. Amasra'nın hem karadan hem denizden kuşatma altına alınması üzerine Amasralılar Osmanlı'ya teslim olmuştur. Amasra'nın fethi çok kolay olunca bu bölgeye girmiş olan Sultan Mehmed, Sinop'a İsfendiyaroğulları üzerine de bir sefer düzenlemeye karar vermiştir. Ancak o dönem İsfendiyaroğullarının donanma gücü oldukça fazla ve güçlüdür. Donanmanın sahip olduğu gemiler en büyük çaptaki gemilerdir. Bu gücün farkında olan Fatih belli bir hazırlık yaptıktan sonra İsfendiyaroğlu İsmail Bey'e mektup gönderilmiş ve bu mektup Dursun Bey tarafından hazırlanmıştır. Dursun Bey'in hazırladığı mektubu okuyan İsmail Bey durumun ciddiyetini fark ederek Sinop'u Osmanlı Devleti'ne teslim etmiş ve böylece İsfendiyaroğullarının egemenliği Osmanlı'ya geçmiştir. Fatih'in Karadeniz siyaseti Trabzon'a Yakup Bey idaresindeki donanmasını yollamasıyla devam etmiştir (Tansel, 2014). 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'na son verilmesi ve Osmanlı'nın egemenliğine girmesi üzerine bu sefer Kırım gündeme gelmiştir. Gedik Ahmed Paşa'nın kaptanlığı ile Kırım seferi 1475'te tamamlanmış ve Cenevizlilere karşı başarılar elde edilmiştir. Trabzon'un ele geçirilmesiyle 150 gemiye sahip olan Osmanlı donanması 93 kadırğa, 5 kalyata, 11 kayık, 59 at gemisi, 13 tüccar gemisi ile 181 mevcudiyete sahip olmuştur (Ceylan, 2023).

II. Bayezid (1481-1512) Osmanlı tahtına çıktıktan bir süre sonra Osmanlı'nın deniz gücünde büyük bir sıçrama meydana geldi. Hatta bu sıçrama II. Bayezid'in iktidarının en önemli safhasını meydana getirmiştir. Çünkü bu dönem denizcilikteki en önemli gelişmelerden biri korsancılık faaliyetlerinin ön plana çıkması ve reislerin Osmanlı hizmetine girmiş olmasıdır. Korsanların Doğu ve Orta Akdeniz'deki faaliyetleri Osmanlı'nın hem gemi inşaatını zorunlu kılmış hem de nitelikli denizciye sahip olmaya önem vermişlerdir. Ayrıca Coğrafi Keşifler aracılığıyla denizaşırı yerlerin keşfedilmesi ve ticaretin gelişmesi Osmanlı Devleti'nin denizcilik faaliyetlerini etkilemiştir (Bostan, II. Bayezid ve Osmanlı Deniz Gücü, 2017). Sultan Bayezid Osmanlı Devleti'nin güçlü bir donanmaya sahip olmadan Venedik gibi devletlerle dost kalınması gerektiğini düşünerek iktidarın ilk yılları bu politikayı sürdürmüştür. Ancak Boğdan Seferi, Kili ve Akkerman kalelerinin zapt edilmesiyle Karadeniz'in batı sahilinin tamamen kontrol altına alınmış ve Kırım ile Osmanlı komşu olmuştur. 1489'da yaşanan bu gelişmelerden sonra II. Bayezid'in planladığı büyük filo için Karpat Dağları'ndan elde edilen kereste ile büyük savaş gemilerinin yapımına başlanmıştır. Aynı sene Venedik'in Kıbrıs'ı ele geçirmesi Sultan Bayezid'in Kemal Reis'i⁷ Osmanlı'ya davet etmiştir (Gencer, 2001).

Piri Reis amcası Kemal Reis'i Kitab-ı Bahriyesi'nde şöyle anlatmıştır;

⁷ Kemal Reis'in davet edilişi Piri Reis tarafından şöyle anlatılmıştır; "Buyurmuş kim Kemal gelsin kapuma, deniz hizmetlerim etsin kapuma, bu emrin tarihi ol idi ey can, dokuz günde gelüben tuttun otan, şahın emrile eylerdik seferler, deniz yüzünde çok bulduk zaferler..." (Seyfi, 1932)

“Duaların her biri bir vesile olsun ve böylece kişiler birbirlerini ve pirlelerini ansın! Ey vefalı kişiler! Sizlerden dileğim her duanızda bizi anmanızdır. Öncümüz (pirimiz) Kemal’i de anımsayıp anasınız ve böylece onu ruhumu şad edesiniz. O deniz bilimi ile uğraşan ve denizlerde yetkin olan bir kişi idi. Denizler konusunda sınırsız bir bilgisi olduğu için, onun yoluna kimse engel olamamıştı. Gerçi o dönemlerde denizci çoktu, ancak Allah denizleri açma olanağını ona bağışlamıştı.” (Ülkekel, 2007)

XIV. Yüzyıl’da İbn Haldun; *“Kehanet kitaplarında belirtildiği üzere Mağripliler, Hıristiyanlara karşı başarılı bir saldırı düzenleyerek denizin ötesindeki Avrupalı Hıristiyanların topraklarını fethedeceklerdir. Söylenene göre bu fetih deniz yoluyla yapılacaktır.”* demiş ve Brummett bu kehanetin yaklaşık 200 yıl sonra Sultan Bayezid döneminde gerçekleştiğini işaret etmiş, Osmanlı Devleti’nin bir deniz imparatorluğu olarak tanımlanacağı dönem yine II. Bayezid dönemi olmuştur. Sultan Bayezid kardeşi Cem ile yaşadığı saltanat mücadelesini kazandıktan sonra devlet meseleleri hız kazanmış, Osmanlı donanması korsanlık faaliyetlerini engelleme, nakliye gemilerinin her türlü güvenliğini sağlama ve Osmanlı düşmanlarına karşı koruyucu bir görev yürütmüştür. Doğu Akdeniz’de kurulan bir Osmanlı üstünlüğüne ek olarak Venedik ile ticaret antlaşması imzalanmış, Memlük Devleti Osmanlı’ya bağlı hale gelmiştir. Sultan Bayezid döneminde Osmanlı Devleti ile Venedik arasındaki ilk savaşta Osmanlı Ayamavra’da başarısız olmuş, bu başarısızlık üzerine (elbette başka sebepler de mevcuttur) donanma inşa edilmiş ve tekrar Venedik

üzerine gidilmiştir. Osmanlı ve Venedik arasında 1502’de yapılan savaş sonucunda Venedik, Modon ve Koron’u kaybederek yıllık on bin dukalık vergi ödemeye mahkûm olmuştur. 1499-1503 yılları arasında aralıklı olarak devam eden Osmanlı-Venedik savaşları Osmanlı’nın donanması için gemi inşaatını hızlandırmış Hoca Sadeddin Efendi bu rakamı 300 gemi olarak belirtmiştir. Ayrıca gemi sayısının artması üzerine gemi tamiri meselesi gündeme gelince Sultan Bayezid’in Sakız adasından marangoz temin ettiği bilinmektedir. II. Bayezid’in donanma politikası üçe ayrılmıştır. Birincisi mevcut filonun tamiri, ikincisi bazı gemilerin parçalanması ve üçüncüsü yeni gemilerin yapılmasıdır. Andrea Gritti’nin 1503 tarihli Venedik Senatosuna yazdığı rapora göre, Osmanlı donanması Galata’da 30 hafif kadirga, 20 baştarda, 2 mavna, birkaç tane firkate ve ağribar, Gelibolu’da 60 kadirga ve firkate, Avlonya Savaşı ile ele geçirilen 11 kadirga, 9 firkate, Volissa’da 8 ağır kadirga, 10 hafif kadirgadan meydana gelmektedir ve daha bilmediği mevcut donanmaya ait gemiler olabileceğinden bahsetmiştir (Brummett, 2009).

Kemal Reis’in Osmanlı donanmasına kattığı yeni gemi türleri olduğu bilinmektedir. Özellikle “göke”⁸ ve “kalyon” tipi gemiler bu türlerin en önemlileri olmuştur (Akkaya, 2009). Gemi yapımı hız kazandıkça

⁸ “Göke veya Güge denilen gemiler hem kürekle hareket edebilen hem de yelkenli gemilerdi. Bu gemiler iki katlı idi ve ilk kat top ambarı olarak kullanılıyordu. Gökelerin boyları 53, enleri 22,5 metreyi buluyordu. Kalyon ise, üç direkli büyük savaş gemilerinden idi. İki veya üç ambarlı olan kalyonların iki ambarında 60-80 arası top, diğer ambarında 80-110 arası top bulunurdu. Uzunlukları 32,5-48,5 metre arasındaydı.” (Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, 2010)

barça, ağrıbar, mavna,⁹ kadirga, kalite¹⁰ tipi gemilerin yapımı artmış ve bu dönemin en önemli diğer noktası bu gemilerde uzun menzilli topların kullanılması olmuştur. Kemal Reis pek çok denizci yetiştirmiş, Burak Reis, Kara Hasan Reis, Herek Reis öğrencilerinden bazılarıdır (Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011).

Piri Reis'in Osmanlı hizmetine girmesi yukarıda bahsedilen 1499-1502 deniz savaşları sırasında olmuştur. Amcası Kemal Reis donanma kaptanlığı yaptığı sırada Piri Reis savaş gemisi kumandanı olarak görev almıştır. Amcası kemal Reis'in 1511'de vefatı üzerine Piri Reis doğum büyüdüğü Gelibolu'ya yerleşmiş ve meşhur haritasını burada hazırlamıştır. Sultan Selim (1512-1520) döneminde Piri Reis'in Mısır seferine giderken davet edildiği bilinmektedir. Büyük bir donanma ile Kahire'ye Nil üzerinden girmiş ve bu gördüklerini de yine haritasında çizmiştir. Mısır, Osmanlı Devleti tarafından alındıktan sonra Sultan Selim filosuyla şehre gelmiş ve Piri Reis ile tanışmıştır. Piri Reis 1513'te hazırladığı ve Amerika kıtasının da bulunduğu haritasını padişaha hediye etmiştir (İnan, 2023).

Sultan Selim donanma inşaatının hız kazanması için yeni bir tersane yapılmasını emretmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk büyük ve teşkilatlı tersane yapımı Sultan Selim döneminde meydana gelmiştir.

⁹ “Barça denilen gemiler hem yük hem nakliye gemisi idi. İki veya üç direkleri bulunurdu. Yaklaşık 83 top mevcuttu. Ağrıbar gemileri Barça tipinden daha küçük yelkenli gemilerdi. Bunlarda 39 top mevcuttu. Mavna gemileri kürekli büyük gemilerdi.” (Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, 2011)

¹⁰ “Kadırgalar buharlı gemilerin icadından önce kullanılan harb gemilerinden biridir. Çekdiri sınıfına dâhil olup hem kürekle hem yelkenle kullanılabilirdi. 25 oturağa sahiptiler. Kalite ismi verilen gemiler ise yine buharlı gemilerin icadından önce kullanılan 20'den 24'e kadar oturaklı olan harb gemilerinden biridir.” (Pakalın, 1983)

1513-1514 yılları arasında yapımına başlanan ve hızlı bir şekilde tamamlanan tersane inşaatı için 200.000 duka ayrılmış ve her biri yüz gözlü iki yüz kadirga emri verilmiştir. Bu yeni tersanenin yapıldığı yer eski Ceneviz tersanesinin bulunduğu yerdir. Ayrıca Sultan Selim İran Seferi'ne çıkmadan hemen önce Galata Tersanesi'nde gemi inşaatı başlatılmıştır. İnşaat bittikten sonra yaklaşık olarak 100 gemi Osmanlı donanmasına katılmıştır (Bostan, 17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire, 2018).

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) tahta çıktıktan sonra hemen Belgrad'ı (1521) ardından babası Yavuz Sultan Selim döneminde planlanan ancak padişahın vefatı üzerine yarım kalan Rodos'u (1522) fethetmiştir. Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında hem denizde hem karada yaşadığı art arda başarıların arkasında iki önemli isim vardır. Birincisi veziriazam Pargalı İbrahim Paşa (1523-1536) ikincisi kaptan-ı derya Barbaros Hayreddin¹¹ Paşa (1534-1546) idi (Bostan, Osmanlı Akdenizi, 2007).

Hayreddin Paşa'nın 1534'te Osmanlı Devleti adına ilk icraatı Modon'a gidişi ve Fransızlarla görüşmesidir. Akdeniz kıyılarında bazı yerleri

¹¹ “Barbaros Hayrettin Eceovalı Yakup adlı bir sipahinin oğludur. 1473'te doğduğu bilinmektedir. Asıl adı Hızır idi. İshak, Oruç, İlyas isimli 3 kardeşi vardı. Hayrettin ismi Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Barbaros ismi Avrupalılar tarafından verilmiştir. Kardeşi İlyas ile Rodos'ta esir tutulmuş, İlyas ölmüş kendisi forsa kürekçisi olarak kullanılmış ancak bir yolunu bulup kaçmıştır. Daha sonra Oruç Reis ile Batı Akdeniz'de korsanlık yapmaya başlamıştır.” Akkaya, Ayanoğlu, *a.g.e.*, s.30; Barbaros'un Osmanlı hizmetine girmesi ile ilgili, “...Selim'in oğlu Süleyman'ın Cezayir kralı bulunan Barbaros lakabıyla maruf Hayreddin'i davetle amiralliğe nasb ve tayininden evvel Türklerin gemicilikle ülfetleri pek azdı; yalnız başka gemicileri bulunmadığından korsanları istihdam edip bunların tecrübe ve maharetlerinden istifade ederlerdi.” cümlesi durumu açıklamaktadır. (Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 2020)

tahrip ederek asıl amacı olan Tunus üzerine yola devam etmiştir. Barbaros önce 5.000 daha sonra 10.000 kişilik bir kuvvetler Tunus'a saldırmış Tunus reisi Mevlay Hasan'ı yenmiş ve Tunus'u Eylül 1534'te Osmanlı topraklarına dahil etmiştir. Ancak İspanyol imparator V. Karl bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve 1535 senesinde Tunus Seferi'ni gerçekleştirmiştir. Barbaros ve İspanyol donanmasının kaptanı Andrea Dorya'nın karşı karşıya geldiği savaşı İspanyollar kazanmıştır (Emecen, 2022). Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne kazandırdığı en büyük başarılarından biri Preveze Deniz Savaşıdır. İspanya, Venedik ve Papa'nın topladığı başında Andrea Dorya'nın olduğu müttefik donanması Eylül 1538'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Barbaros Hayreddin Paşa ile Andrea Dorya'yı tekrar karşı karşıya getiren bu savaşı Osmanlı kazanmıştır. Hayreddin Paşa'nın 1546'da vefat ettiği sırada (Çelebi, 2007) Kanuni, Hint Deniz Seferi'ne hazırlık yapıyordu. Ferhad Paşa yerine yaşı hayli yüksek olan Piri Reis Hint Seferine Kaptan olarak getirilmiş ve 1549'de ilk işi Hint Okyanusu'ndaki Aden'i almak olmuştur. İkinci sefer Portekizlilerin himayesinde olan Basra Körfezi'ndeki Hürmüz üzerine yapılmıştır. Piri Reis oğlu olduğu düşünülen Mehmed Bey komutasında bulunan donanma ile Hürmüz üzerine gitmiş, adanın tamamı ele geçirilmiş olsa da iç kale teslim alınamamış ve Piri Reis bu sırada Portekiz donanması tarafından sıkıştırılmaktan çekinmiştir. Bunun üzerine bir süre çekilmesinin doğru olduğunu düşünerek Basra'ya geçmiştir. Piri Reis'in bu hareketi altın ve mücevher karşılığında yaptığı haberi yayılmış ve bu haber İstanbul'a kadar gitmiştir. O sırada Piri Paşa elinde bulunan üç kadırgasıyla Süveyş'e doğru yola çıkmış, yolda

kadırgalardan biri parçalanmış ve Süveys'e oradan da Mısır'a geçmiştir. Mısır Beylerbeyi Semiz Ali Paşa kendisini pek iyi karşılamamış, Piri Paşa savaş meydanında askerini bırakıp kaçmış gibi davranılmıştır. Üstelik Sultan Süleyman'dan alınan ferman üzerine Piri Reis Mısır'da 1553'te idam edilmiştir (Bostan, Pîrî Reis, 2007).

Piri Reis'in idamından sonra Osmanlı donanmasına kaptan olan Sinan Paşa ve hemen ardından Piyale Paşa öne çıkmıştır. Piyale Paşa, Başdefterdar İskender Çelebi'nin mahiyetinde büyümüş ve eğitim görmüştür. 1555 yılında Gelibolu Sancakbeyi olarak kaptan-ı deryalığa getirilmiş, ilk görevi Fransa'ya yardım etmek amacıyla İspanyollara karşı Akdeniz'e açılması olmuştur. 1557 senesinde Tunus'un Benzert şehrini fethetmesi ve Kuzey Afrika sahillerini koruma altına almasıyla "*mîr-i mîrân-ı Cezâyir ve kapudan*" unvanıyla Cezâyir beylerbeyiliğine getirilmiştir. 1558 yılında 150 kadırgalık donanmasıyla İspanya'ya ait Minorca adasına girmiş ve adanın en önemli şehri olan Ciudedela'yı (Siyedela) ele geçirmiştir (Bostan, Piyâle Paşa, 2007).

Piyale Paşa'nın kaptan-ı deryalığının en önemli olayı Cerbe'nin 1560 yılında fethi olmuştur. İspanya Kralı II. Filip'in Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki üstünlüğüne son vermek için Papa ile oluşturduğu donanmanın başında Andrea Dorya'nın yeğeni Gian Andrea Dorya vardı. 14 Mayıs 1560 sabahı Tunus kıyılarında top atışlarıyla başlayan savaş çok kısa bir sürede Osmanlı'nın lehine sonuçlanmıştır. Papalık ve İspanya'ya ait gemiler batırılmış, Ceneviz, Sicilya ve Napoli'ye ait gemiler Osmanlı Devleti tarafından el konulmuştur (Şimşirgil, 2016).

Osmanlı Devleti'nin XVII. Yüzyıl itibariyle yelkenli gemiler dönemine geçtiği bilinmektedir. Bu dönem kadırgadan kalyona geçiş olarak değerlendirilmektedir. Aslında Osmanlı Devleti'nin XVII. Yüzyıl öncesinde yelkenli gemileri denediği bilinmektedir ancak bu giriş başarılı olmamıştır (Zorlu, 2014).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin beylikten devlete geçtiği dönemlerde tarih sahnesinde bulunan beylikler Türklerin denizcilik faaliyetlerinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Nitekim bu beylikleri Osmanlı devlet olduktan sonra kendi sınırlarına dahil etmesiyle denizcilik ve donanma güçlerinin de yine Osmanlı'nın eline geçmesine neden olmuştur. Böylece yeni kurulmuş bir devlet olan Osmanlı ilk günden itibaren kara kuvvetlerine ve savaşlarına önem vermesi gerektiğini bildiği gibi deniz fetihlerine de önem vermiştir. Yeni kurulan bir devlet olduğu için fetih politikasını oldukça canlı tutan Osmanlı Devleti İstanbul'un Fethi'ne kadar Marmara'yı büyük ölçüde çevrelemiştir. Öne çıkan denizci beyler ve paşalar sayesinde denizcilik faaliyetlerini geliştirmiş ve fetihlerini hızlandırmıştır. Osmanlı donanmasını bazı dönemler Venedik donanmasıyla bile çarpışabilecek kadar güçlü bir duruma getirmişlerdir. Bu durum Avrupa tarafından Osmanlı Devleti'nin tehdit olarak görülmesine ve Haçlı donanmasıyla üstüne gidilmesine neden olmuştur. Ancak başarısız olup geri çekildikleri gibi Haçlı donanmasını da geri püskürtebilecek denizcilere sahip olmuşlardır. İstanbul'un Fethi sonrasında özellikle Kanuni dönemiyle başlayan korsanlık yapan Akdeniz reislerinin Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye başlaması gücün gelişmesine neden olduğu gibi donanma faaliyetlerini de hızlandırmıştır. Ancak pek çok Avrupa devletinin kalyon tipi gemilere geçmeye başlaması üzerine Osmanlı Devleti kadirga tipi gemileriyle deniz savaşlarında ciddi problem yaşamaya başlamıştır. Her ne kadar kalyon tipi gemilerin tersanelerde

inşaatı denenmiş olsa da başarılı olunamamıştır. Kalyon tipi gemiler ve sonrası başlı başına bir konu oluşturacağı için bu çalışmada yer almamıştır.

KAYNAKÇA

- Akad, M. T. (2018). *Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar II, Deniz Savaşları, Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Akkaya, İ. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Denizlerimizin Âmirleri, Derya Kaptanları, Bahriye Nazırları*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Altıparmak, S. Y. (1964). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*. İstanbul: K.K.K. Askeri Basımevi.
- Arkan, Ş. (1970, Kasım 1). İlk Osmanlı Donanması ve Karamürsel Bey. *Hayat Tarih Mecmuası*, s. 30-31.
- Avunduk, A. M. (2008). Rumelihisarı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 237-240). içinde İstanbul.
- Bilgin, F. (2013). *Mekân ve İnsan: Gelibolu ve Barbaros Hayreddin Paşa (Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Hâkimiyeti)*. Çanakkale Araştırmaları Yıllığı.
- Bostan, İ. (1992). Baltaoğlu Süleyman Bey. *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 41.
- Bostan, İ. (2007). *Osmanlı Akdenizi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bostan, İ. (2007). Pîrî Reis. T. İ. Merkezi içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 283-285). İstanbul.

- Bostan, İ. (2007). Piyâle Paşa. T. İ. Merkezi içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 296-297). İstanbul.
- Bostan, İ. (2015). *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bostan, İ. (2017). II. Bayezid ve Osmanlı Deniz Gücü. E. A. Günay içinde, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa* (s. 60-71). Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Bostan, İ. (2018). *17. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Brummett, P. (2009). *Osmanlı Denizgücü, Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Büyüktuğrul, A. (1970). *Osmanlı Deniz Harp Tarihi*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Büyüktuğrul, A. (1989). *Atatürk ve Fatih'in Deniz Politikaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, X. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım.
- Ceylan, F. E. (2023). XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Ming-Osmanlı Denizciliği Üzerine Bir İnceleme. *Vakanivüs-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1195-1238.
- Cezar, M. (2010). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Cezar, M. (2011). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çelebi, K. (2007). *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Emecen, F. M. (2022). *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gencer, A. İ. (2001). *Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnalcık, H. (2003). Mehmed II. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 395-407). içinde İstanbul.
- İnalcık, H. (2008). Rımelihisarı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 237-240). içinde İstanbul.
- İnalcık, H. (2020). Murad II. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 164-172). içinde İstanbul.
- İnalcık, H. (2024). *Osmanlı Deniz Egemenliği, Seçme Eserleri XVIII*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2024). *Osmanlı Deniz Egemenliği, Seçme Eserleri XVIII*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (2023). *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- İnci, T. (1952, Ekim 1). Türklerin İkinci Amiralı Gazi Umur Paşa ve Hayatı. *Donanma Dergisi*, s. 1.
- Olgaç, N. (1952). *Türk Deniz Tarihi Özeti*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Ortaylı, İ. (2016). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Öztuna, Y. (2018). *Osmanlı Devleti Tarihi, Siyasi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Panzac, D. (2018). *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seyfi, A. R. (1932). *Turgut Reis*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Şimşirgil, A. (2016). *Denizler Fatih Piyale Paşa, Cerbe Zaferi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tansel, S. (2014). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tezel, H. (1973). *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Tok, Ö. (2017). *Osmanlı Askeri Teşkilatı, (Ed: Tufan Gündüz), Osmanlı Teşkilat Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Uzunçarşılı, İ. H. (2020). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ülkekul, C. (2007). *Büyük Türk Denizcisi Kemal Reis, Türk Deniz Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar*, . İstanbul: Deniz Basımevi.
- Ünlü, R. (2006). Bahriye Divanhanesi ve Tersane'nin Kuruluş Yeri Hususunda Yeni Bulgular. *Bahçeşehir Üniversitesi*, (s. 1-21). İstanbul.
- Yakupoğlu, C. (2016). Kara Mürsel Adında Geçen Kara ve Mürsel Kelimeleri Üzerine Tespitler. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II* (s. 209-229). İzmit-Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- Yiğit, H. (2017). *Karamürsel Bey*. İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Yıldız, A. (2008). Türkiye'de Tersanelerin Tarihi ve Gemi İnşa Sanayisinin Gelişimi. *Mühendis ve Makine Dergisi*, 23-47.
- Zorlu, T. (2014). *Osmanlı Modernleşme, III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.

BÖLÜM 4

TÜRK İNANMALARINDA ŞAMANLIK KÜLTÜRÜ VE ETKİLERİ

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ

GİRİŞ

Eski Türk dini ve mitolojisi hakkında Çin, İslam ve Batı kaynaklarında oldukça bilgi bulunmakla beraber dağınık ve kısa olması nedeniyle bunlardan yararlanmak çok kolay olmamaktadır. Bu konularda çalışma yapan araştırmacılar iğne ile kuyu kazarcasına Türk inanç sistemi hakkında derli toplu bilgiler oluşturmak konusunda oldukça emek vermişlerdir. Türk kavimlerinin örf, adet ve inanmalarında günümüze kadar taşımış oldukları ve korudukları bu anlayışları araştırmacılara kolaylıklar sağlamıştır. Türkler farklı inanç dairelerine dâhil olsalar bile eski inanmalarını bir şekilde korumuşlardır.

Türkler kitabı, tapınağı ve din adamı gibi unsurları olmayan bir inanç sistemi olan Gök Tanrı dinini yüzyıllarca hayatlarının önemli bir parçası olarak devam ettirmişlerdir. Bu inanç sistemi bazen Şamanlık ile de karıştırılmıştır. Belki bunun nedeni ikisinin de Türkler arasında hep var olmasındandır.

Kitaplı ve mabedli dinlerin birleştirici bir özelliği olduğu savları zaman zaman Türk liderler arasında da dillendirilmesinden dolayı din değiştirmeler ya da farklı inanç dairelerine girmiş olmaları Türk

tarihinin birçok döneminde görülmüştür. Belirttiğimiz gibi bu düşünce ile inanmalarını değiştirseler bile kadim çağlardan beri gelen inanmalarının dâhil oldukları inanç sistemlerinde dağılık olsa da günümüze kadar taşımışlardır. Araştırmacıların işini kolaylaştıran bir durum olgunu yukarıda belirtmiştik.

Türklerin kitaplı dinler olan Musevi, Hıristiyan ve İslam inançlarına girdikleri öneli bir tarihsel olgudur. Türkler modern dünyanın bir gerçeği olarak kabul edilen dini çeşitliliği kadim çağlardan itibaren yaşamlarının bütün alanlarında uygulayagelmişlerdir. Farklı inançlara ya da dinlere “alçakgönüllülük” (Çakmak, 2024) bağlamında hayata bakmışlar ve çağlar boyunca da bunu gerçekleştirmişlerdir.

Her kavmin olduğu gibi Türklerinde kendilerine özgü yaradılış destanları olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz farklı birçok inanç ve dini sistemlere dâhil olmuşlardır. Bunun olumsuz bir etkisi görülmüştür. Bu da girdikleri inanç sistemlerinin kozmogonilerinden etkilenerek Türk kozmogonisi kendi özelliklerini kaybetmiştir (İnan, 1986). Genel anlamda bakmak gerekirse Türk inanmalarının temeli Gök Tanrı inancı ve zamanla daha etkin olan Şamanlık/Kamlık olarak belirtmek olasıdır. Şamanlık Türkler arasında daha etkin olmaya başladıkça aktif bir Gök Tengri objesi arka plana itilmiştir. Devletleşme sürecinde olan Türkler, zamanla kitabı ve tapınakları olan dinlere özellikle Hun çağında Budizmi benimsemeye başladılar. Hatta Tabgaçlar çağında M.S. IV. Yüzyılda Budizmi yaymayı bile üstlendikleri görülmektedir (Bayat, 2019). Gök-Türklerin de Toba Han döneminde Çinli Budist rahibin telkinleri ile Budizmi kabul ettikleri bilinmektedir. Uygurlar da Mani dinini kabul emektedirler. Mani dininin kabulü özellikle yönetenlerin

istekleri ile gerçekleşirken halk Tanrıacı-Şamanacı kalmaya devam etmişlerdir. Özellikle de hem Buda hem de Mani dinleri Altay ve Baykal çevrelerindeki halk arasında yayılmamıştı (İnan, 1986; Bayat, 2019). Şamanlıkta ısrar eden halk 9-10. Yüzyılda başlayan İslam'a girişte çok dirençli olmamıştır. Çünkü Şamanlık bir doğa inancı idi İslam anlayışında olan doğa ile ilgili kavramlar Türkler bu dine girişte etkili olmuştur (Bayat, 2019). 10. Yüzyılın gezginlerinden olan Ebu Dülef, Karlukların inancından bahsederken Türk inanç sistemleri içinde farklı bir tespitte bulunmaktadır. Karlukların tapınaklarının olduğunu ve burada çeşitli ayinler yaptıklarını vurgulamaktadır (İbn Fazlan (Ebu Dülef), 1975). Bu istisna dışında tapınsız inanmaların Türkler arasında daha yaygın olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumun yönetmeyi zorlaştırdığı kanaatine varan yönetenlerin kitaplı ve tapınaklı dinlere girme girişimlerinin nedeni birliği daha kolay temin etme duygusundan kaynaklanıyor olma olasılığı düşünülebilir. Çünkü tapınaklı dinler yerleşik ve sistemli bir hayat sunmakta idiler.

Türk kültüründe Şaman anlayışı, tarih boyunca dini, sosyal ve kültürel bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür. Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan bu uzun tarihsel süreçte Şamanlık, Türklerin inancı ve dünya görüşü üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu bölümde, Türk Şamanlığın temel ilkeleri, Şaman figürü, ritüeller, inanç sistemleri ve bu anlayışın daha sonraki dönemlerde Bektaşî geleneği gibi inanca dayalı yapılarla olan ilişkisi ele alınacaktır.

Şaman Olmanın Koşulu

Şamanlık ya babadan oğula geçer ya da iç çağrı ile kendiliğinden ortaya çıkar, yani çağrı hastalıkla başlar acı çekme

manevi ölme ve dirilme ile devam eder (Elieade, 2016). Elieade, bir diğer eserinde, şamanlık Türklerde babadan oğula, kıza olduğu gibi iç çağrısı ya da seçilen şeklinde olabilir demektedir (Elieade, 1999). Seçilen Şamanın kostümü, davulu, tokmağı dünya görüşünü de yansıtır. Ayrıca davul üzerindeki motifler evren hakkındaki bilgilerini de gösterir (Bayat)2019).

Türk kültüründe şamanlık genelde soylu olan bir anlayışa sahiptir şaman soyundan olanlardan birinin şaman hastalığına yakalanırsa şaman olma hakları elde eder. Ecdat şamanın iradesi ile şamanlık görevine aday olan kendisinde garip haller hissedilen deliler gibi bağırıp çağırır kendini çıplak bir biçimde dışarı atar sıtmalı gibi titrer gözleri devrilir birdenbire sıçrayarak deli gibi etrafta dönmeye başlar yere yığılır ve saralı gibi hallerde görünür. Hastalık şamanlığa göre kötü bir şey değildir. Hastalık yaşam hakkında düşünmeye, kendine çeki düzen vermeye bir şans tanımadır şamanlar insanın kendi kendini bilmesini sağlamış olurlar. Kişi hastalıktan ölmeden çıkarsa seçilmiş olur (Bayat 2019).

Kadın Şamanlık

Sonsuzluk kadar büyük görünen semanın altındaki bütün doğanın, ormanın, dağın, gölün, kayanın vs. ritüel, gösteri veya ibadet yeri olduğunu kabul eden şamanlık, dünyada bilinen bütün dini ve felsefi sistemlerden etkilendiği gibi onlar üzerinde de tesirleri görülen tek inanış sistemidir. İnanca göre ilk olarak kadın şamanlar vardı. Kamlık yaptıkları yerler dünyaların kesiştiği ruhların bulunduğu yer olarak kabul edilen bölgelerdir (Radloff, 1893).

Tanrıça ve kadın şaman ilklerdir (Hassan, 2015). Türk toplumunda şamanlık herhangi bir cinsiyet ile sınırlanmamıştır. Çünkü giysilerinde bir fark görülmez, önceleri kadın şaman olgusu var iken zamanla erkek egemen bir şamanlığa dönüşmüştür. Şamanlık zamanla monoteist dinlerin etkisi altında kalmıştır. Kırsal alanlardaki bazı yaşlı kadınların ruhsal güçleri olduğuna inanılan kadınlar varsa da bugün klasik anlamı ile kadın şamanlar çok azdır.

Post-Şamanlığın moda dönuştüğü 20. yüzyıl kadın şaman görünümünü alanlar çoğalmışsa da yapay bir şamanlığın ötesine geçememektedir çünkü gelenekten gelen bir şaman değildir. Sibirya'da gelenek daha olumlu durumdadır. Şamanlık, okumakla veya birinin rehberliği altında öğrenilmez, şaman ruhlar tarafından seçilmiş statü değiştirmiş şahıstır.

Doğüstü güçlere sahip insanlar olarak algılanan şamanlar tarihin başlangıcından bugüne kadar sıradan insanlardan farklı bir pozisyon sergilemiş saygı ve korku karışımı bir ikileme olgunlaşmışlardır. Şaman ölümü tecrübe etmiş deliliği yaşamış, Ruhsal bozukluğu tecrübeden geçirmiş birisidir. Türk kültüründe ruhlarla bu kadar bağlantılı olan ikinci bir mistik yaşantı bulmak mümkün değildir.

Ritüel-mitolojik bağlamda şaman kozmosla kaosu birleştiren arabolucu ikili zıtlıkları birleştiren, zıtlıkları çözen, yaşamıyla kozmosla kaos arasında gidip gelen birisidir. Şamanlık Kurumu her şeyin ruhu olduğunu kabul etmekle bu ruhların değişik dünyalarda yaşadığını buluşma yerlerinin orta dünya olduğu konusunda birleşirler. Kadının doğurganlığı onun kutsanmasını sağlamıştır. Bundan başka bazı özel durumlar kadınların karanlık güçlerle de ilişki ve temas içinde

olduğu inancını doğurmuştur. Türk şaman anlatılarında da en güçlü ve korkunç şamanların kadınlardan olduğu belirtilmektedir. Bu da Türk sosyo-kültürel hayatında kadının yalnız evde özel alanda değil, kamusal alanda da etkin konumda olması ile ilgilidir. M. Ö. 2. binlere ait olduğu düşünülen Altaylardaki petrogliflerde, şamanlar kadın ve boynuzlu olarak tasvir edilmiştir.

Sibirya'da Yakutlarda beyaz şamanlar erkek, kara şamanlarda kadın olarak tanımlanmaktadır. İddiaya göre kadın temiz olmadığından Ülgen'e kamlık yapamaz. Erlik ve yer sulara kamlık yapabilir. Görevini yerine getiren manyak (özel şaman giysisi) bu tür kamlıkta giyilir. İnsanların ilk üreticisi olan kadınların zamanla madenlerin ve ağır üretim araçlarının devreye girmesi ile erkek şamanlığı daha etkin kılmaya, kadın şamanların geride kalmasına zemin hazırlamıştır. Kadın doğuran ve ilk doyurandır özel güçleri olduğuna inanmanın ilk türüdür. Şamanlık için esas olan esrime halinin ortaya çıkmasını oluşturan esas özelliklerin başında nevroza benzer özel bir şaman hastalığı gelmektedir. Kadınlar için karakteristik bir özelliktir.

Yaratılmış kadın üretici iken zamanla erkek avcılığı ile kadın ikinci planda şamanlıkta zamanla kadınlardan erkek şamanlar ön plana çıkmıştır. Bazı araştırmacılar kadın erkek cinsinin anatomik özellikleri kadar tarihsel süreçte insanlığın geldiği iş bölümü aşaması ile ilgilidir iddiasında bulunmaktalar. Sosyal düzende pozisyon olarak kadın düşük pozisyona düşmüştür. Yakut Türklerinde şaman bir kadın ilk çocuğunu doğurduğunda şamanlık gücünün büyük bir bölümünü kaybettiğine inanılmaktadır.

Neolitik dönemde cinsiyete dayalı İş bölümünün derinleşmesi ile oluşan aile toplumsal yaşamda enest yasağının pekiştirilmesi ile birlikte ilk olarak aile içi şamanların veya aile şamanlığı kurumu oluşmuştur. Bu şaman kadın olarak bilinmektedir. Bu kadın şamanlar ayın ve güneşin gücünden yararlanıp ayın üzerinde oturup kamlık yapmışlardır. Yerleşik hayat ve iş bölümü kadını dar bir alana çekmiştir, ev, çocuk bakma görevi ile görevlendirilmişlerdir.

Altay ve Yakut Türkleri güçlü kadın şamanlara “ateşi koruyan” anlamına gelen Utkan/ udakan unvanı vermişlerdir (Potapov, 2012). Erkek şamanlara kam, oyun, bakşı, baksı denilmiştir. Takım yıldızına da utugan denilmektedir. Od- Ocak Kültür ile bağlantılıdır. Ut/ud+gan, “Ateşi ocağı koruyan ruh” udakan terimini G. Potanin, Ötüken ile bağlantı iddiasında bulunmuştur. Yer Tanrısı olarak da utugan denilmektedir Ateşe tapınma ile bağlantılıdır. Ötüken mitolojik ananın Dağı vatanı ve toprağı koruyan olarak kabul edilmektedir. Ateş han anlamı da verilir (Potanin, 1899). Utkan O da kan ismi aile reisinin adı gibi düşünülmektedir. Yerin adı Ötüken zamanla da Atakan'a dönüşmüştür. İslami dönem kamları olan kadın şamanlar ruhları çağırırken Hazreti peygamber Süleyman Eyüp ve evliyalardan yardım isterler. Kam olma sürecinde ateş gibi su ve ağaç ile ilgili ritüellerde önemlidir (Bayat, 2018).

Türk Şamanlığı

Şaman sözcüğünün M. S. 6. Yüzyılda kaleme alınmış olan “Çin’in Wei Sülalesi Tarihi” de göçerler ve Hindistan hakkında bilgi verirken Budist rahipleri için “Şaman” sıfatını kullanmışlardır (Çirkin, 2019). Biruni “Maziden Kalanlar” isimli eserinde “Horasan halkı

‘şemenan’ denilen insanları tanımlarken, bunların zamanın sonsuzluğuna, ruhların göçüne, dünyanın sonsuz bir boşlukta dairesel bir hareket izlediği” düşüncesinde olan insanlar olarak tanımlamaktadır (Biruni, 2011).

Şamanlık, doğa ile insan arasındaki manevi bağın kutsal kabul edildiği, ruhlarla iletişim kurma yeteneğine sahip bireylerin, yani Şamanların merkezde olduğu eski bir inanç sistemidir. Türkistan, Sibiryaya ve Kuzey Amerika gibi bölgelerde yaygın olarak görülen Şamanlık, özellikle Türk ve Moğol toplumlarında önemli bir yer tutmuştur. Türk kültüründe Şamanlar, "Kam" adıyla anılır ve topluluğun dini liderleri, şifacıları, bilge kişileri ve kâhinleri olarak kabul edilirler.

Şamanlık, Animizm anlayışının inanmaya dönmüş halidir denilebilir. Yani Animizm her şeyin ruhu olduğu düşüncesindedir. Animizmin törenlerle ruhları memnun etme derdi vardır (Çirkin, 2019). Şaman da ruh bilimcidir. Atalar ile bağ kurar ve hastalıkları doğanın yardımı ile tedavi eder. Yani Şaman aynı zamanda doğa bilimcidir. Animizmden Şamanlığın en önemli farkı ruh inancı ile birlikte yaratıcı bir Tanrıya vardır. Şamanlık, bazı bölgelerde zamanla özellikle Yakut ve Moğollarda dine dönüşmüştür.

Şaman inancında var olan yaratıcı, çoğu zaman gök ile ilişkilendirilen Tanrı evreni, insanları, hayvanları hatta alt tanrıları da yaratmıştır. Yaratma erki sadece Gök Tanrıya ait değildir. Bazen çok tanrıcılığı çağrıştıran alt tanrılarda yaratma erkini yerine getirirler. Yakut Türklerinde ilk şaman doğaüstü güce sahiptir. Bu nedenle

kibirlidir ve Tanrıya üstünlük taslayarak yaratıcıyı reddetmiştir (Çirkin, 2019).

Türk Şamanlığında, Töz-tös-ongon gibi altın idol olarak bilinen ve Tanrıyı betimleyen heykelciklere rastlanmıştır. Çin kaynaklarında açıkça belirtilmektedir. Tanrı tasvirlerini keçeden yontup, deri içine koyup saklardı ya da sırik üzerine dikerlerdi (Eberhard, 1996). Tös ya da ongonlar insanları koruyan ruhlar olarak da tanımlanır. Ruhların bütün doğadaki olayları idare ettikleri için şamanlığın temelini oluşturdukları için onlara inanmak gerekliliği vurgulanır (İnan, 1986). Diószegi, Macar halk inançlarında şamanlığın izlerini araştırırken, "táltos"ların özelliklerini, ritüelleri ve toplumsal rollerini detaylandırır. Farklı sözcüklerle de olsa Türklerin farklı coğrafyalarda nüanslarla beraber ongonlarının olduğu görülmektedir (Diószegi, 1960).

Hamayon, ongonları şamanların iletişim kurduğu ruhsal varlıkların somut temsilleri olarak kabul eder ve genellikle ahşap veya metalden yapılmış figürinler şeklinde olduklarını belirtir. Bu figürinler, şamanın ritüellerinde önemli bir rol oynar ve ruhlarla bağlantı kurmasına yardımcı olur. Hamayon, ongonların şamani pratiğin merkezinde yer aldığını ve şamanın ruhsal yolculuklarında rehberlik ettiğini belirtir. Ayrıca, ongonların şamanın kişisel koruyucuları olarak da işlev gördüğünü ve şamanın ruhsal gücünü sembolize ettiğini vurgular (Hamayon, 1990).

Töz-Tösler bazı Türk topluluklarında bebeklere benzer şekilde "kuğurçak" (kokla) yapırlar, hastalıkları bunlar vasıtası tedavi ederler, başka bir deyişle kokla'yı uzaklara götürerek hastalığı uzaklaştırırlar (İnan, 1986).

Türklerin evlerinde tus (ongun veya korçak) denilen küçük put ve heykeller ve ağaçtan yontulmuş şekiller bulunuyordu. Bilhassa Şamanlarda ataların ve hayvanların tusları bu nevidendir Yörükân, bu töz ya da ongonların totem anlayışı olduğu iddiasında bulunmaktadır (Yörükân. 2005).

Ongon, genellikle bireysel bir şamana veya aileye ait olan, ruhlarla bağlantı kurmaya yarayan nesnelere. Moğol ve Sibiryâ şamanlığında yaygındır. Bir şamanın ruhsal rehberi, koruyucusu veya atası olduğuna inanılan bir varlığın simgesel formudur (genellikle ahşap, taş, kemik veya metal figürler). Totem ise genellikle bir kabilenin veya büyük bir topluluğun kolektif olarak kutsal gördüğü bir hayvan, bitki veya başka bir doğal varlıktır. Totemizm, özellikle Kuzey Amerika Yerlileri, Avustralya Aborjinleri ve bazı Afrika ve Asya topluluklarında görülür. Ongonlar, bireysel veya ailevi bir koruyucu ruh olarak kabul edilirken, totemler genellikle bir kabilenin ortak atası veya sembolü olarak görülür. Bu nedenle, ongonlar totem değildir, ancak şamani pratikler içindeki işlevleri nedeniyle bazı benzerlikler taşırlar. Benzerlik olmasından ongon-tözlerin totem olduğu anlamı çıkarılamaz.

Türk Şamanlığının Temel Özellikleri

Şamanlık, din ile ilgilidir, ancak din değildir. Şamanlık tıp ile ilgilidir, ancak tıp değildir, folklor ile ilgilidir, fakat bütün noktalarda onunla ayniyet oluşturmaz yani ayrı ayrı kültür ürünleri ile yakınlık ve benzerlik oluşturan şamanlık, kültürün özel bir birikimi niteliğinde olup, ne dinle, ne folklor ile ve ne de tıp ile bağdaşmamaktadır.

Şamanlık insanın doğayla, geniş anlamda evren ile bir bütün halinde varoluşunu, uyum ve dengesini korumak için vardır (Bayat, 2019).

R. Wolsh şamanlığın 3 alametinden bahseder: 1- Şamanlar kendi istekleri doğrultusunda başka bir şuur durumuna geçebilirler

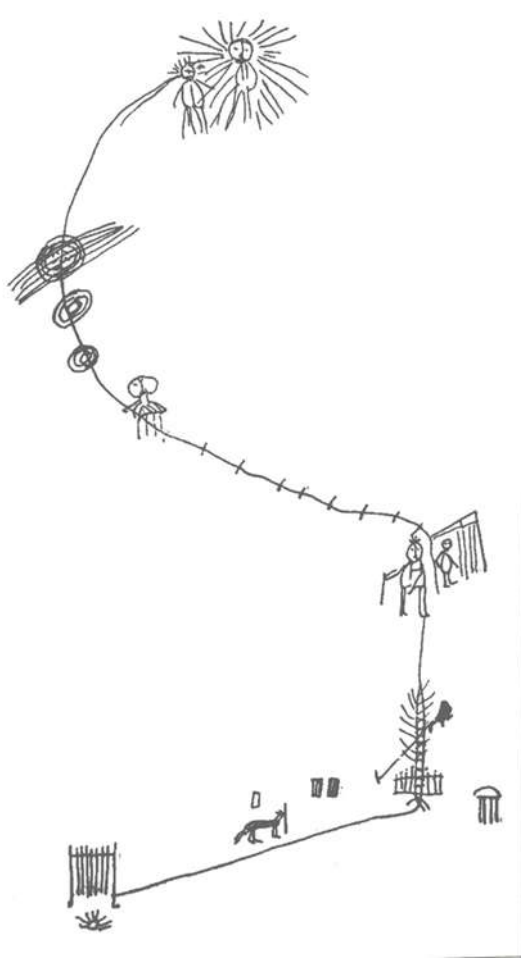
2- bu durumda olan kendilerini başka bir aleme seyahat eder gibi hissederler.

3- bu seyahatten onlar bilgi ve güç almakla beraber aynı zamanda kendi soydaşlarına yardım etmek içinde yararlanırlar (Wolsh, 1996).

Ruhlarla İletişim

Türk Şamanlığının en önemli unsurlarından biri ritüellerdir. Bu ritüeller, hastalıkları iyileştirmek, kötü ruhları kovmak, bereketi artırmak ve kehanette bulunmak amacıyla gerçekleştirilir. Şamanlar, özel davullar, ziller ve ilahiler eşliğinde trans haline girerek ruhlar âlemine yolculuk yapar. Bu ritüellerde Şaman, hastaları iyileştirmek veya topluluk için mesaj almak amacıyla ruhlarla iletişime geçer.

Şamanlar, davul ve müzik eşliğinde trans haline girerek farklı alemlere yolculuk yaparlar. Bu ruhsal yolculuk, hastalıkları iyileştirme, kehanette bulunma veya topluluk adına rehberlik etme amaçlıdır. Altay ve Yakut Türklerinin inanışına göre, şaman dokuz kat göğe çıkabilir. Gök Tanrı'ya ulaşma ritüelleri, kamların trans hâlinde çıkardıkları sesler ve hareketleri vardır (Eliade, 1964).

Şekil 1: Şamanın Tanrı Ülgen'e yolculuğunu anlatan çizim (Çirkin, 2019)

Şamanlar, trans haline girerek ruhlar alemiyle bağlantı kurar, topluluk için rehberlik yapar ve ruhlardan mesajlar alırlar. İyi ve kötü ruhları dengelemek, Şamanların en önemli görevlerinden biridir. Şaman dini hayatın tek icracısı değildir. Şaman kendine has bir icraata ait tekniklere sahiptir. Belli merasimleri yapan, genelde kötü ruhlara hükmedebilen araçtır. Şaman, din adamlarından (imam, kâhin, lama)

farklı olarak esrime(extase) tekniğinden yararlanarak ruhlarla samimi bir ilişkiye girerler. Ruhlarla pazarlık dahi yapabilmektedirler (Bayat 2019). Elieade, Türk şamanlarının ölümlerle ve ataların ruhlarıyla nasıl iletişime geçtiklerini ve bu inancın özellikle Yakut ve Altay Türkleri arasında yaygın olduğu belirtir. Kamların ruhsal yolculuklar yaptığı, hastalıkları iyileştirdiği ve ölümlerle iletişime geçtiğinden teferruatlı bir biçimde bahseder (Elieade, 1964).

Şaman kozmik bir gezgindir. Kötü ruhlara karşı aciz olan insanları savunmak görevi üstlenmiştir. Yani Türklerdeki yeraltında konuşlanan Erlik'in emrindeki kötü ruhlar hastalık ve ölüm saçmaya başlayınca Tanrı şamanı görevlendirdi o çağların insanı çok sade, her şeye inanan insanlardı. Bu özellikleri de onları savunmasız bırakıyordu. Şamanın ortaya çıkması işte o döneme denk gelir. Yani Tanrı önce insanları bilgilendirmek üzere kartal (berkut)'ı görevlendirdi. Kartal başarılı olamayınca Tanrı Kartal'a yeryüzünde karşına çıkacak ilk kadınla yaşa ve doğacak çocuğu şaman yapmasını diledi. Bayat'a göre Türk dini olan Gök Tanrı inancından birçok şey almış olan şamanlık, adeta bu dinin dış yönünü belirleyen pratik halidir (Bayat, 2019). Selçuklu çift başlı kartal simgesinin çok iyi irdelenmesi gereklidir. Kanaatimizce Şaman anlayışındaki kartal simgesi ile yakından ilgilidir. Halk anlatılarında çift başlı kartalın yüksek dağlarda Tanrı ile bağlantı kurduğuna dair söylenceler bulunmaktadır. Hatta çift başlı kartal göğün 9. Katında doğuya ve batıya baktığı düşüncesi mevcuttur.

Şaman ruhların aracılığı ile evrende (gök ve yeraltında) gezebilir., buna şaman kozmik gezisi denir (zaman algısı olmadan hallerin ötesine yolculuk). Kam (Şaman) bu yolculuğunu Erlik'in

yeraltı dünyasına yapar. Bu yolculuğu davul çalıp, şarkı söylerken yeraltı dünyasına iner, kıldan ince köprüsü olan denize ulaşır. Tehlikeli olan bu geçişi, düşecekmiş hareketleri ile drama eder. Eğer şaman kötü ise bu köprüden geçemez. İyi ise karşı tarafa geçer. Karşı tarafta kulaklarından asılmışadamı görür ve sorar neden kulaklarından asıldı? Kalabalık cevap verir: sağken gizlice insanların sohbetini dinlemeyi severmiş. Dilinden asılan için ise; hayattayken iftiracı idi. Bir adamın etrafında çeşitli yiyecek ve meyveler olduğu halde aç olmasına rağmen alamadığını görünce onun içinde; hayatta iken cimri idi. Bir adamın kızarmış bir atın üstünde yandığını görünce ona cevapta; hırsız idi. Şamanlar öteki âlemi bu şekilde ayin yaparak anlatım yaparak şaman ritüellerinin en etkileyici olanından bahsetmektedir (Bayat, 2019).

Doğa ve Evrensel Denge

Şamanlık, doğanın kutsallığına dayanır. Ağaçlar, dağlar, nehirler ve hayvanlar kutsal kabul edilir. Özellikle "Yaşam Ağacı" motifi, ruhsal yolculukları ve evrenin katmanlarını temsil eder. Şamanlık inancında doğa, yalnızca fiziksel bir çevre değil, ruhani bir varlık olarak görülmekle birlikte, her dağın, nehrin, ağacın ve hayvanın bir ruhu olduğuna inanılır. Zaman zaman ağacın gövdesine vurularak, ağacın içindeki enerjiyi harekete geçirip, insanların üzerinde olumlu etki sağlamaları beklenir. Günümüzde "tahtaya vurmak" deyimini, ağacın ruhunu harekete geçirmekle ilgisi olduğu düşünülmektedir. Şamanlar, bu ruhlar ile iletişim kurarak evrensel dengenin korunmasına aracılık eder. İnsanın doğayla uyum içinde yaşaması evrensel dengeyle, ancak sağlanabilir. Evrensel dengenin bozulmasıyla birlikte, hastalıklar ve felaketler ortaya çıkar. Şamanlık ritüellerinde, bu uyumu yeniden tesis

etmek ve ruhların desteğini almak için gerçekleştirilir. Doğa'nın sesini dinlemeyi, ona saygı duymayı ve evrenin kutsal döngüsüne insanların dâhil olduğunu Şamanlık hatırlatır. Bu öğretiler günümüz dünyasında unutilan ve gerçek olan, insan evrenin bir parçasıdır ve onunla uyum içinde yaşamak hem kendi hem de gezegenin sağlığı için elzemdir sözünü yeniden hatırlatır.

Şaman Giysileri ve Simgeleri

Şamanlar, ayinlerde özel giysiler ve semboller kullanırlar. Kartal tüyü, hayvan postları, kemikler ve davul gibi unsurlar, ruhlarla bağlantı kurmalarına yardımcı olur. Kamların giydiği kartal tüyü süslemeli pelerinler, hayvan figürlü giysiler ve üzerindeki demir halkalar incelenir. Şaman giysilerinin gök katları ve ruhlarla bağlantıyı sembolize ettiği anlatılır (Elieade, 1964). Şaman, ruhlara sormadan şaman elbisesini giyemez, çünkü elbise (manyak) onun trans haline gelmesini sağlar.

Türk şamanlığı dünyanın hiçbir halkının şamanlığı ile aynı değildir. Şaman dünya görüşü, mitolojisi, yaşamı, psikolojisi yani kültürel kodları farklıdır. Şaman etkinliğini yapma tekniği, toplumsal görevi, konumları, giysileri, aksesuarları bakımından farklıdır (Bayat, 2019).

Roux, şaman kıyafetlerinin, şamanın ritüel sırasında gerçekleştirdiği trans ve ruhsal yolculuklarda önemli bir rol oynadığını belirtir. Bu kıyafetler, şamanın ruhsal dünyalar arasında seyahat ederken ona yardımcı olan çeşitli unsurlar ve sembollerle donatılmıştır. Özellikle elbise üzerindeki demir parçalar, iskelet desenleri ve çanlar, şamanın ritüel sırasında ihtiyaç duyduğu enerjiyi ve korumayı sağlar.

Ayrıca, davul da şamanın ruhsal yolculuklarında önemli bir araçtır ve kıyafetle birlikte şamanın dünyalar arası geçişlerinde kritik bir rol oynar. Roux'nun bu konudaki detaylı analizleri, şaman kıyafetlerinin sadece birer giysi olmadığını, aynı zamanda derin sembolik anlamlar taşıdığını ve şamanın ritüelistik işlevlerini yerine getirmesinde vazgeçilmez unsurlar olduğunu göstermektedir (Roux, 2021).

Erlik'in yarattığı haşere ve zararlı hayvanlarla şamanlar bu kara güçlerle savaşmak için manyaklarına (üste giyilen pardösü gibi, bakırdan veya demirden nesnelere kaplı kıyafet) hem davullarına bu haşeratların resimlerini çizerek törende kullanıp hastalık saçmalarını engellemeye çalışırlardı (Bayat, 2019).

Şekil 2.Yakut Şaman elbisesi (Gürcan, 2018).

Ögel'e göre, şaman elbiseleri genellikle kuş, geyik veya ayı biçimindedir. Bu elbiseler, şamanın ritüeller sırasında bu hayvanların ruhlarıyla bağlantı kurmasını ve onların özelliklerini üstlenmesini

simgeler. Özellikle kuş figürleri, şamanın ruhsal yolculuklarında ona rehberlik eden ruhları temsil eder. Ayrıca, şaman elbiseleri üzerindeki çeşitli semboller ve aksesuarlar, şamanın ruhlar dünyasında yolculuk yaparken ona koruma sağlar ve ritüelin etkisini artırır (Ögel, 1995).

Toplumsal Rehberlik

Şamanlar, sadece dini liderler değil, aynı zamanda sosyal barışı sağlayan kişiler olarak da görülürler. Topluluk içinde arabulucu rolü oynarlar ve insanların manevi yönlerini güçlendirmeye çalışırlar. Şaman, tören esnasında insanların görmek istemediklerini göstermeye çalışır. Dünyaya başka gözlerle bakmalarını sağlar. İnsan olma gerçeğini vurgular. İnsanları kuşatan farklı alemlerle iletişim kurulmasını sağlayan kişidir (Bayat, 2019).

Şamanlar, bireylerin ruhsal ihtiyaçlarını karşılayarak toplumsal rehberlik yaparlardı. Şamani ritüeller, ruhsal dengeyi sağlamak için yapılarak, bireylerin huzur ve sağlıklı bir yaşam sürmelerini desteklerdi. Toplumsal olarak, şamanlar, toplumu bir arada tutan manevi liderler olarak kabul edilirdi. Onların bilgisi ve gücü, toplumu bir arada tutmak ve moral değerleri pekiştirmek için çok önemliydi. Şamanlar, toplumsal çatışmaların çözülmesinde önemli bir rol oynar ve bu süreçte genellikle ruhsal rehberlik kullanırlardı. Şaman, taraflar arasında uzlaştırıcı bir figür olarak, kişisel ve toplumsal sorunların çözümünde aracılık yapardı. Toplumdaki bireyler arasında yaşanan anlaşmazlıklar, genellikle topluluğun ruhsal yönleriyle bağdaştırılır ve bu bağlamda şamanların müdahaleleri çok önemli bir işlev görürdü. Şamanlar, toplumsal normların ve ahlaki değerlerin korunmasına yardımcı olurlardı. Toplumdaki bireylerin doğruyu

yanlıştan ayırmalarına, toplumun geleneksel inançları ve ahlaki değerleri doğrultusunda yaşamalarına rehberlik ederlerdi. Şamanlar, toplumsal kurallara uymanın ve ahlaki değerlerin önemini, ritüeller ve sembollerle pekiştirirlerdi. Şamanlar, toplumdaki bireylerin psikolojik krizlere girdikleri durumlarda (örneğin travmalar, kayıplar, hastalıklar) önemli bir rehberlik fonksiyonu üstlenirlerdi. Bireyler, şamana danışarak ruhsal iyileşme sağlamak için ritüellere katılır veya kişisel sorunlarıyla ilgili rehberlik alırlardı. Şamanlar, insanların ruhsal dünyasıyla ilgili soruları cevaplandırarak, toplumun bireyelerinin içsel huzuru sağlamalarına yardımcı olurlardı. Toplumun üyelerinin birbirleriyle uyum içinde yaşamaları ve toplumsal normlara uygun bir şekilde hareket etmeleri, şamanların rehberlik ettiği önemli alanlardan biriydi. Şamanlar, toplumun toplumsal yapısını düzenler ve bireyelerin toplumsal ilişkilerini güçlendirirlerdi. Şamanlar, toplumu hem bireysel düzeyde hem de toplu olarak ruhsal bakımdan yönlendirir, bireyelerin toplumla uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olurlardı. Şamanlar, topluluklarını doğa ile olan bağlarını güçlendirecek şekilde yönlendirirlerdi. Doğanın, şamanik topluluklar için hem maddi hem de manevi anlamda çok önemli bir yeri vardı. Toplumların hayatta kalabilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve doğa ile uyum içinde yaşamaları gerektiği şamanlar tarafından vurgulanırdı. Toplumun ruhsal, ahlaki ve sosyal yönlerinin yanı sıra doğa ile olan ilişkilerini düzenlemek de şamanların rehberlik ettiği alanlardan biriydi. Şamanlar, ruhsal bir yolculuğa çıkarak toplumu rehberlik etmek için transa girerlerdi. Bu, toplumsal ve kişisel sorunlara çözümler getirmek amacıyla yapılan bir ritüeldi. Şamanlar, ruhlarla iletişime geçerek,

toplumu manevi bir şekilde rehberlik ederlerdi. Bu iletişim, toplumsal sorunların çözülmesinde önemli bir rol oynardı. Şamanlar, toplumsal kuralları, gelenekleri ve ritüelleri bir nesilden diğerine aktararak, toplumu kültürel açıdan yönlendirirlerdi.

Türk Şamanlığı ve Ritüeller

Türk Şamanlığı, Türkistan bozkırlarında doğmuş ve tarih boyunca Türk toplumlarının kültürel ve dini yapısında önemli bir yer tutmuştur. Şamanlar, "Kam" adıyla anılır ve ruhlarla iletişim kurabilen, hastalıkları iyileştiren, kehanette bulunan kutsal kişiler olarak görülür. Türk Şamanlığı, doğaya ve evrenin farklı katmanlarına duyulan derin bir saygıyla şekillenmiştir.

Yağmur ve Bereket Ritüelleri

Kuraklık zamanlarında düzenlenen bu ritüellerde, dualar ve adaklarla doğa ruhlarından yağmur talep edilir. Bu ritüellerde şaman, trans haline geçerek ruhlar dünyasıyla iletişime geçer ve toprağın, suyun ve gökyüzünün ruhlarına seslenir. Şaman trans halinde, ellerini gökyüzüne kaldırıp yağmur bulutlarını davet ederken, yere eğilerek toprağın verimliliğini artırmak için dualar okur. Yağmurun yağması ve bereketin artması, şamanın ruhlar dünyasıyla kurduğu bu kutsal bağın bir sonucu olarak görülür.

Ölü Ritüelleri ve Ruh Göçü

Şamanların ölü ritüelleri ve ruh göçü inanışları, ölüm sonrası yaşam ve ruhun yolculuğu hakkında derin bir kozmolojik anlayışı yansıtır. Ölen kişinin ruhunun huzur içinde göç edebilmesi için özel törenler düzenlenir. Mezar başında yapılan dualar ve kurban törenleri, bu ritüelin temel unsurlarıdır. Bu ritüellerde şaman, ölen kişinin

ruhunun öteki dünyaya güvenli bir şekilde geçişini sağlamak için aracılık eder.

Kötü Ruhları Kovma Ritüeli

Toplumun başına gelen hastalık ve felaketlerin kötü ruhlardan kaynaklandığına inanıldığından, Şamanlar ateş, su ve tütsü kullanarak kötü ruhları uzaklaştırma ritüelleri gerçekleştirir. Günümüzde de bu tür ayinlerin yapıldığı bilinmektedir. Bugün bunların olması geçmişteki ile aynı olmasa da bu ritüellerin varlığı hakkında bilgi sahibi olmamıza katkı sağlamaktadır.

Şaman Ritüellerinin Günümüzdeki Yansımaları

Türk Şamanlığında yer alan ritüeller, günümüzde Orta Asya'daki bazı Türk topluluklarında ve halk inanışlarında izlerini korumaktadır.

Özellikle Alevi-Bektaşî kültüründeki cem ritüelleri, eski Şamani uygulamaların tasavvufî bir yorumu olarak kabul edilir. Davul ve kopuz eşliğinde yapılan ayinler, Şaman geleneğinin kültürel miras olarak yaşadığını göstermektedir.

Türk Şamanlığında Öne Çıkan Unsurlar

Türk Şamanlığı, Gök Tanrı ve doğa ruhlarına dayalı bir inanç sistemidir. İnsanların ruhlarla uyum içinde yaşaması gerektiğine inanılır. Yaşam Ağacı (Bengü Kök), evrenin katmanlarını temsil eden bu sembol, Şaman ayinlerinde önemli bir rol oynar. Şamanların ruhsal yolculuğunda bir köprü görevi görür. Kutsal Hayvanlar ve Totemler, Kartal, kurt, geyik gibi hayvanlar, ruhsal güçleri temsil eder ve Şamanların koruyucu ruhları olarak kabul edilir.

Şaman Figürü ve Toplumdaki Yeri

Şaman figürü, Türk toplumlarında yalnızca dini bir lider olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin önemli bir unsuru olarak da kabul edilmiştir. Şamanlar, dini törenleri yöneten kişiler olmanın yanı sıra, toplumun doktorları, bilginleri, kâhinleri ve hatta sanatçıları olarak da işlev görmüşlerdir. Onların varlığı, sadece doğüstü güçlere sahip olmalarıyla değil, aynı zamanda topluluk içinde güvenilir rehberler olmalarıyla da anlam kazanmıştır. Şamanların toplumdaki yeri, onların farklı işlevleriyle şekillenmiştir:

Dini Liderlik

Şamanlar, toplumun manevi liderleri olarak kabul edilirdi. Ruhlarla iletişim kurarak hastalıkları iyileştirdiklerine inanılırdı. Şamanlar, ritüeller sırasında trans haline girerek tanrılar ve ruhlar dünyasıyla bağlantıya geçer, böylece doğüstü mesajlar alırlardı. Şamanlar, ritüeller sırasında transa geçerek ruhsal dünyaya yolculuk yaparlardı. Bu süreçte, bedenlerinden ayrılarak ruhsal alemlere seyahat eder, hastalıkların nedenlerini araştırır ve tedavi yöntemleri geliştirirdi (İzgi, 2012).

Sağaltıcılık ve Şifa Verme

Şamanlar, sadece manevi rehberler değil, aynı zamanda fiziksel ve ruhsal hastalıkların tedavisinde uzmanlaşmış kişilerdi. Şifacılık yöntemleri arasında bitkisel tedaviler, dualar ve ruhsal iyileştirme teknikleri bulunmaktaydı. Birçok eski Türk kaynağında, Şamanların özel dualar ve ritüellerle hastaları iyileştirdiğine dair anlatımlara rastlanmaktadır. Şamanlar, hastalıkları ruhsal ve fiziksel olarak

iyileştiren kişiler olarak kabul edilirler. Bitkisel ilaçlar, dualar ve ritüellerle hastaları tedavi ederler.

Uygurlar, erken dönemlerinden itibaren gelişmiş bir sağlık ve tıp anlayışına sahipti. Uygur tıbbi özellikle bitkisel tedavi, akupunktur, masaj terapisi, cerrahi müdahaleler ve şifalı su kaynakları gibi yöntemleri kapsıyordu. "Babet" kelimesi genellikle hekim, bilge kişi veya şifacı anlamına gelir. Uygur babetleri, dönemin en gelişmiş tıbbi uygulamalarını kullanarak hastaları tedavi eden kişilerdi (Abdulhamid, -Abdulhamid, 2009).

Kehanet ve Geleceği Görme

Şamanlar, kâhin olarak da toplumda önemli bir rol oynamışlardır. Gelecek hakkında öngörülerde bulunmak, savaş veya göç kararları gibi kritik meselelerde önemli rol oynamak, onların temel sorumlulukları arasındaydı. Kehanet ritüellerinde ateş, su ve hayvan kemikleri gibi nesnelere kullanılmıştır.

Ateş, şamani ritüellerde hem fiziksel hem de manevi bir araç olarak kullanılırdı. Ateşin üzerinde yapılan çeşitli işlemler, geleceğe dair işaretler aramak için bir yöntemdi. Örneğin, ateşe atılan nesnelere nasıl hareket ettiği veya yandığı, şaman tarafından yorumlanarak kehanetlerde bulunulurdu.

Su, şamani uygulamalarda temizlenme ve arınma sembolü olarak kullanılırken, aynı zamanda kehanet amacıyla da değerlendirilirdi. Suyu bakarak veya suyun hareketlerini gözlemleyerek, geleceğe dair işaretler aramak, bazı kültürlerde yaygın bir uygulamaydı (İzgi, 2012).

Sanat ve Kùltür Taşıyıcılığı

Şamanlar, aynı zamanda mitlerin, destanların ve halk hikâyelerinin anlatıcıları olarak gör÷lmüştür. Şaman ayinlerinde kullanılan müzik ve dans, onların kültürel mirasın taşıyıcıları olmalarını sağlamıştır. Kopuz gibi çalgılar eşliğinde destan anlatan ozanların kökeninin, Şamani geleneklere dayandığı düşün÷lmektedir.

Kamın en önemli aracı olan davulun (tüngür) sembolik anlamları açıklanır. Davulun gökyüzüne çıkmak veya yeraltına inmek için kullanılan bir araç olduğu vurgulanır (Eliade, 1964).

Sosyal Düzeni Sağlama: Şamanlar, toplumsal barışı sağlamak için arabuluculuk görevini de üstlenmişlerdir. Kabile içinde anlaşmazlıkların çözümünde manevi rehber olarak hareket etmişler, özellikle adaletin sağlanması konusunda etkin olmuşlardır.

Şaman figürünün Türk toplumlarındaki etkisi, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada hissedilmiştir. Göçebe ve yarı-göçebe Türk boyları, Şaman figürünü sosyal ve kültürel yaşamlarının temel taşlarından biri olarak görmüşlerdir.

Zamanla İslamiyet'in kabulüyle birlikte, Şamanların rolü değişime uğramış, ancak onların fonksiyonları farklı dini ve kültürel yapılara uyarlanarak varlığını sürdürmüştür. Bektaşilik gibi tasavvufi akımlarda gör÷len "baba" ve "dede" figürlerinin, eski Şaman figürüyle benzerlikler taşıması, bu sürekliliğin önemli bir göstergesidir.

Şaman Törenlerinde Yapılan Dans Figürlerinin Halk Oyunlarına Etkisi

Türklerin dans ve müzikle tanışması, kadim Türk topluluklarına kadar uzanmaktadır. Dans ve müzik uygulamaları, şaman, kam ya da bakşı-bahşı” adıyla değişik törenlerle karşımıza çıkmaktadır.

Şamanlar ellerinde davullarla kötü ruhları kovmak için dans edip şarkı söylerken, tarihini, menkıbelerini, kahramanlıklarını terennüm ederek, âşık geleneğini başlatıyordu (Ayangil, 2014). Türk şamanlığı, Türkistan coğrafyasının kadim inanç sistemlerinden biridir. İnsan ile doğa arasındaki uyumu, ruhlar âlemiyle iletişimi ve toplumsal sorunlara çözümü şamanlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Şamanlarda, trans haline geçmesi, ruhlar âlemine yolculuk yapması ve topluma şifa dağıtması ritüellerini dans aracılığı ile kurmaktadır. Şamanlık geleneğinin ritüellerinde en önemli unsurlarından biri de danslardır. Şaman yaşadığı toplum içinde şair, besteci, şarkıcı, olarak yer aldığı gibi, ruhlarla iletişim kurmasından dolayı şamanlar müzik ve dans etkin olarak kullanmışlardır (Ertural, 2014). Dans, insanlar için hem bir ritüel hem de bir iletişim aracıdır. Şamanlar dansı, kendinden geçmek ve zihnini dönüştürmek için bir araç olarak görür. Şamanın hareketleri, ruhsal dünyadaki bir hareketin simgesi ve bu hareketler, gelecekte gösterilmeye açık figürler olarak görülür.

Günümüzde icra edilen halk oyunları, kadim Türk folklorunun zengin mirasını yansıtan bir ifade biçimidir. Halk oyunları genellikle, geleneksel bayramlar, düğünler ve diğer etkinliklerde doğal ya da üretilmiş mekânlarda sergilenmektedir. Bu tür oyunlar, bireyler arasındaki dayanışmayı artırdığı gibi toplumsal kimliği

pekiştirmektedir. Şaman dansları inanç ritüellerini içerirken, farklı olarak halk oyunları, kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol oynar.

Türk halk oyunları, kolektif bilinci pekiştirmek ve toplumsal bağı güçlendirmek adına toplumun oluşturduğu ritüeller içinde ayrılmaz bir parçadır. Halk oyunları, doğa unsurlarının taklidi, icra edildiği toplumun kültür değerlerini ve insani davranış olan sevinci, üzüntülerini yansıtan, kaynağında inanç ve büyü ile ilgili olan ritmik ve müzikal olarak tek kişi ya da topluluk halinde icra edilen düzenli, ölçülü ve ritmik bedensel hareketlerdir (Bali, 2017). Şaman törenlerinde ritmik hareketler, dans ve dans figürleri, ruhların hareketini, enerji dönüşümüne geçirilmesinde ve tören sırasında bulunan toplulukların enerjisinin birleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türk toplumlarında geleneksel danslar, evrenin döngü sistemini taklit ederek döngüsel hareketlerle icra edilmektedir. Eski Türk topluluklarında çoğu dans figürleri, doğayı oluşturan unsurların taklidine dayanmakta; rüzgâr ve nehirlerin davranışları, mevsimsel döngüler ya da hayvan hareketleri danslarla temsil edilmektedir. Sembolik olarak Türk şaman danslarında kuş ve at figürlerinin sıkça görülmesi bu döngülerin yansımasıdır. Şamanın özgürlüğünü kuş temsil ederken, ruhlar âlemine uçmasını da simgeler, At ise hız ve güç unsurlarını temsil eder. Bugün Anadolu'nun bazı yörelerinde oynanan kartal figürlerini işleyen ve kartal ismini kullanan oyunların geçmişi bu törenlere dayanmaktadır (Güven, 2014). Ayrıca, dans sırasında yapılan figürler ve hareketler, şamanın bedenini güçlendirir ve tören sırasında oluşan fiziksel zorluklara da dayanmasını kolaylaştırmaktadır.

Şamanların tören sırasında sergiledikleri dans figürlerinin halk oyunları üzerindeki etkisi, özellikle törensel öğelerin ve sembolik hareketlerin halk oyunlarına yansması şeklinde görülebilir.

Tören içindeki dairesel hareketler, halk oyunlarında da sıkça kullanılmaktadır. Halk oyunlarının birçok türünde görülen dairesel dizilimler, şaman törenlerdeki kolektif ruhu ve birliktelik hissini yansıtır. Ayrıca şaman danslarında transa geçmek önemli bir özelliktir. Benzer şekilde, bazı halk oyunlarında dansçıların coşkulu ve kendinden geçmiş bir halde dans etmeleri, bu törensel etkiyi taşıyor olabilir. İnançsal veya spiritüel temalı halk oyunlarında özellikle semahlarda bu durum daha belirgindir. Şaman törenlerinde kullanılan davul ve tef gibi müzik aletleri, halk oyunlarının müzikal yapılarını da etkilemiştir. Ritmik unsurlar hem şaman danslarında hem de halk oyunlarında figüratif hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Türk unsurlarının davul ve kopuz eşliğinde yapılan danslar, şaman ritüellerinde ki ritmik hareketlerle benzerlik gösterir. Şaman törenlerindeki dans figürleri, halk oyunlarının gelişiminde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu etki, hareketlerin sembolizmi, ritüelistik yapısı ve kolektif bilinçaltında yer eden kültürel miras aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Halk oyunları, bu kadim dansların modern bir yansıması olarak günümüzde etkisini göstermektedir.

Dansın Müzikal Eşliği

İlk insan çalgısı şüphesiz ses olması muhtemeldir. Müzik yapmak için kullanılan ses ve dans etmek için kullanılan uzuvlar insan vücuduna aittir. İnsanın kendi doğal bedeni başlangıçta müzik aleti olduğu bilinmektedir. İnsanlar içsel duygularını ifade etmek için

ağızdan çıkarttıkları seslerini değil, aynı zamanda şarkıya ritim ve dansla eşlik etmek için ellerinin ve ayaklarının seslerini de kullanmışlardır. Önceleri dansçılar kendilerine müzikal yapıları sağlamak için şarkı söylediler, bağırdılar ya da ellerini çırptılar. Bu davranış- bugün hala birçok halk oyunlarında görülebilen bir uygulamadır (Özcan, 2022). Dansçının hareketleri, müziğin ritmini görselleştirir. Bu, müziğin dinleyiciler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Türk şaman dansları, genellikle davul ve diğer müzik aletleri eşliğinde gerçekleştirilir. Davul, şamanın trans haline geçmesini sağlayan en önemli araçlardan biridir. Şaman, dans sırasında ruhların dilinde şarkılar söyler. Bu şarkılar, genellikle tekrarlayan motiflerden oluşur ve trans halini derinleştirir. Şaman, dans sırasında ruhları, ataları veya doğa güçlerini çağırarak için belirli sözler veya heceler kullanır. Bu çağrılar, müzikal yapının bir parçasıdır. Dansın belirli anlarında, şaman dualar okuyarak ritüelin amacını vurgular. Davulun ritmi, şamanın kalp atışını hızlandırır ve onu trans haline sokar. Ayrıca, davulun sesi, kötü ruhları kovmak ve iyi ruhları çağırarak için kullanılır. Müzik, dansın ritmini belirler ve şamanın hareketlerini yönlendirir.

Şaman Kıyafetlerinin Halk Oyunları Giyim Kuşamına Etkisi

Her iki giyim tarzı da belirli bir kültürel kimliği, inanç sistemini veya ritüeli temsil etmektedir. Şamanlar, giysilerini genellikle ruhsal dünyayla iletişim kurmak için kullanırlar. Şamanlar, giysilerinde doğal malzemeleri tercih eder. Deri, kürk, tüy, kemik ve ahşap gibi malzemeler, doğayla olan bağlantıyı vurgular. Bu malzemeler, şamanın doğaüstü güçlerle olan ilişkisini güçlendirir.

Şamanlar tören esnasında çeşitli kostümlere gereksinim duyarlar. Bunlardan en önemlisi üzerinde kumaş parçalarından püsküller ve saçaklar, ses çıkartan metal nesnelere, çeşitli hayvan derileri, kuş tüyleri, renkli boncuk ve çeşitli semboller bulunan elbiselerdir. Şamanın gücünü giydiği elbiselerin zenginliği sağlar. Şamanın elbiselerinde başlık, gökyüzünü simgelerken, bedene giyilen giysiler, yeryüzünü, ayağa giyilen çizmeler ise yeraltı dünyasını sembolize etmektedir (Erkin, Yaşar, 2023).

Giyimlerinde kullanılan renkler, desenler ve takılar, doğaüstü güçleri temsil eder. Örneğin, tüyler, kemikler ve boncuklar gibi doğal malzemeler, şamanın ruhlar dünyasına bağlantısını simgeler. Halk oyunlarında kullanılan giysiler de genellikle sembolik anlamlar taşır. Halk oyunları kıyafetler sosyal yaşam ve iklim şartlarına göre şekillenmiştir. Örneğin koyu ve pastel renkler soğuk bölgelerin giyimlerinde kullanılırken, renkli kumaşları ise sıcak bölgelerin giyimlerini oluşturmaktadır (Yurtsever, 2022). Renkler, desenler ve aksesuarlar, oyunun temsil ettiği bölgenin kültürünü, tarihini veya inançlarını yansıtır. Türk halk oyunlarında kullanılan giysilerdeki motifler, bereket, korunma veya bolluk gibi kavramları sembolize etmektedir. Halk oyunları giysilerinde de doğal malzemeler sıklıkla kullanılmaktadır. Keten, pamuk yün, deri ve metal gibi malzemeler, geleneksel giysilerin temelini oluşturmaktadır. Bu malzemeler, bölgenin coğrafi ve iklimsel özelliklerine uygun olarak seçilir ve kültürel mirası yansıtır. Şaman giysileri, ritüeller sırasında şamanın trans haline geçmesine yardımcı olur. Giyim, şamanın ruhlar dünyasına yolculuğunda bir araç görevi görürken, maskeler ve tüyler, şamanın

farklı ruhları temsil etmesine olanak tanır. Halk oyunları giysileri de performans amaçlıdır ve dansçıların hareketlerini vurgulamakta yardımcı olurlar. Giysiler, oyunun hikâyesini ve duygusal tonunu yansıtır. Örneğin, renkli ve hareketli giysiler, neşeli ve enerjik bir oyunu temsil ederken, daha sade ve koyu renkli giysiler, ciddi veya hüzünlü bir temayı yansıtabilir. Şaman giysilerinde renkler ve desenler, genellikle ruhsal anlamlar taşır. Örneğin, kırmızı renk enerji ve yaşam gücünü, beyaz ise saflık ve ruhsal arınmayı temsil edebilir. Halk oyunları giysilerinde de renkler ve desenler, kültürel ve sembolik anlamlar taşır. Örneğin, Türk halk oyunlarında kırmızı ve beyaz renkler, milli renkler olarak kullanılırken, desenler bölgenin tarihini ve mitolojisini yansıtabilir.

Şaman dansları ile günümüz halk oyunları, Türk kültürünün iki önemli ifade biçimidir. Şaman dansları, dini ve ritüelistik bir işlev taşıırken, halk oyunları daha çok kültürel mirasın aktarılmasına hizmet eder. Ancak, her iki dans formu da toplumsal dayanışmayı artırır ve bireyler arasındaki bağı güçlendirir. Bu nedenle, şaman dansları ile halk oyunları, Türk kültürünün zengin mirasını yansıtan iki önemli unsur olarak karşımıza çıkar.

Türk Şamanlığında dans, ritüellerin vazgeçilmez bir parçasıdır ve hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla önem taşır. Dans, şamanın trans haline geçmesini, ruhlar alemine yolculuk yapmasını ve topluma şifa dağıtmasını sağlayan bir araçtır. Aynı zamanda, dansın sembolik ve işlevsel özellikleri, Türk kültürünün derinliklerini yansıtır. Şaman giyim tarzı ile halk oyunları giyim tarzları arasında, sembolizm, doğal malzemelerin kullanımı, ritüelistik amaçlar, toplumsal kimlik ve

renk-desen kullanımı gibi benzerlikler bulunmaktadır. Her iki giyim tarzı da belirli bir kültürel veya ruhsal bağlamda kullanılır ve bu bağlamı yansıtır. Ancak, şaman giyim tarzı daha çok bireysel ve ruhsal bir amaca hizmet ederken, halk oyunları giysileri toplumsal ve kültürel bir kimliği temsil eder.

Türk Şamanlığının Bektaşilik Ve Diğer Tasavvufî Akımlarla Etkileşimi

Bektaşî geleneğindeki "baba", "dedelik" gibi unvanlar ve trans ritüelleri, Türk Şamanlığından izler taşımaktadır. Şaman geleneğindeki ruhlarla temas anlayışı, Anadolu'daki Alevi-Bektaşî inancında "cem ayinleri" ve "semah" gibi ritüellere dönüşmüştür. Bu bağlamda, Şamanlık izleri Anadolu tasavvuf geleneğinde hala belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

Melikoff'a göre; "Şaman gelenekleri, yok olup gidecek yerde, halk Sufiliği çerçevesi içinde yaşayagelmiştir. Bu gelenekler günümüzde de Türkistan'nın kimi yörelerinde hala yaşamaktadır. Bu bilinçdışı kalıntıları yeri geldiğinde inceleyeceğiz. Şimdi Türk halk tasavvufunun simgesi, ilk dervişler tarikatının kurucusu, Hoca Ahmed Yesevi'ye dönmemiz gerekiyor", Yesevi-Bektaşî bağı kurarken yazar şaman anlayışındaki bazı ritüellerden de bahseder. "Söylence dünyasında "zaman" boyutu yoktur; değil mi ki, yeniden yaşatmak için o kişiliği göz önünde canlandırmak ve çok uzak geçmişte yaşanmış bir olayı tekrar oluyor varsaymak yetmektedir; bu, yeniden güncelleşmek olacaktır. "Yer" (mekân) boyutuna gelince; kuş-ruh düşüncesinin hala yaşadığı bir cemiyette göklerde uçma ve göz açıp kapayıncaya dek uzak yerlerde olma, bir çeşit "tayy-i mekân" (mekanları aşma) yetisi, Şaman

olsun, Sufi olsun, halk din-ulularının olağanüstü güçleri arasındadır” (Melikoff, 2010).

John Kingsley Birge’de eserinde Şaman-Bektaşî ilişkisini örneklerle ortaya koymuştur. Örnek olarak; Bektaşî inanişindeki "dört kapı, kırk makam" öğretisinin, Şamanların doğa ve ruhlar âlemine dair dört temel unsur anlayışıyla ilişkili olabileceği vurgulanır. Şamanlıktaki "Üç Dünya" (Yer, Gök ve Yeraltı) kavramının Bektaşîlikteki kutsal mekân anlayışında etkili olduğu söylenir. Bektaşî dervişlerinin taktığı taçların, Şaman külahlarına benzer bir manevi otorite sembolü olduğu belirtilir. Ocak sistemi ve mürşit-pir ilişkisi, Şaman geleneğindeki "kam" ile öğrencisi arasındaki bağa benzetilir. Hacı Bektaş-ı Veli’nin hayatına dair anlatılarda doğaüstü yeteneklere sahip olduğu, hayvanlarla konuştuğu ve çeşitli mucizeler gösterdiği aktarılır. Bu anlatılar, eski Türk Şamanlarının doğayla ve ruhlarla kurduğu bağları hatırlatır. Birge, Bektaşîliğin, Türkistan’dan gelen Türk kültürel mirası ile İslam tasavvufunun sentezinden oluştuğunu ileri sürer. Bektaşî ritüellerinde, özellikle trans ritüelleri, kutsal nesnelere ve hiyerarşik yapının Şamanlığın izlerini taşıdığına dikkat çeker. Ancak Birge, Bektaşîliğin tam anlamıyla bir Şamani gelenek olmadığını, Şamanlığın bazı unsurlarını İslami bir çerçevede yeniden yorumladığını vurgular (Birge, 1937).

SONUÇ

Türk Şamanlığı, Türk kültürünün en eski inanç sistemlerinden biri olup, tarih boyunca dini, toplumsal ve sanatsal yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Doğa ile insan arasındaki bağı dayanan bu inanç sistemi, evrenin ruhsal katmanlarıyla kurulan iletişim üzerinden şekillenmiş ve toplum içinde güçlü bir manevi rehberlik mekanizması oluşturmuştur. Şamanlar, yalnızca dini liderler değil, aynı zamanda toplumun doktorları, bilginleri ve kültürel miras taşıyıcıları olmuşlardır.

Şamanlık etkileri, Türk kültüründe hala hissedilmektedir. Halk inanışlarında yer alan nazar, kurban verme, ateşin kutsallığı, rüya yorumu gibi pratikler, Şamanlığın izlerini taşımaktadır. Özellikle Hıdırellez, Nevruz ve bahar şenlikleri gibi kutlamalar, eski Türk Şaman ritüellerinin günümüze uyarlanmış halidir. Ayrıca, tasavvufun Alevi-Bektaşî geleneğinde görülen "dede" ve "baba" figürleri, Şamanların ruhani liderlik işlevini sürdürdüğünü göstermektedir.

Türk destanları ve halk edebiyatı da Şamanlığın derin izlerini taşımaktadır. Dede Korkut hikâyeleri, Manas Destanı ve diğer sözlü gelenekler, Şamani öğelerle şekillenmiş anlatılardır. Bu eserlerde doğaüstü güçlere sahip kahramanlar, ruhlarla iletişim kurma ve doğaya saygı gibi temalar sıkça işlenmiştir. Ayrıca, müzik kültüründe de Şaman davulunun ve kopuzun izleri görülmektedir. Günümüzde ozan geleneği, Şamani müzik kültürünün devamı niteliğindedir.

Şamanlık, zamanla İslamiyet'in ve diğer dinlerin etkisiyle değişime uğramış olsa da, kültürel hafızada varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Geleneksel halk inanışları, dini ritüeller, sanatsal

ifadeler ve doğa ile kurulan güçlü bağ, Şamanlığın modern Türk toplumunda nasıl evrildiğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Şamanlık yalnızca eski bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda Türk kültürünü derinden Őekillendiren bir öğe olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Türk Şamanlığı ve onun ritüelleri, tarih boyunca Türk kimliğinin ve kültürel dinamiklerinin oluşumunda belirleyici bir rol üstlenmiştir. Günümüzde dahi birçok gelenekte, sanatta ve halk inanışlarında Şaman yansımalarına rastlanmaktadır. Bu köklü inanç sistemi, zamanın getirdiği değişimlere rağmen kültürel mirasın bir parçası olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Y.- Abdulhamid M. (2009), Uygur Tibabet Kamusi 1, Sincan Halk Sehiye Neşriyat, Sincan.
- Ayangil, R. (2014). Türk Dünyasının Müziği, Yeni Türkiye Dergisi, (Türk Musikisi Özel Sayısı), Ankara.
- Bali, A. (2017). Halk Oyunları Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma: Mersin İli Silifke İlçesi Örneği. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (33), 78-91.
- Bayat, F. (2019), Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Bayat, F. (2018), Türk Kültüründe Kadın Şaman, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Birge, J. K. (1937). The Bektashi Order of Dervishes, Luzac & Co, Londra.
- Biruni, Ebu Reyhan. (2011), Maziden Kalanlar, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, M., (2024), Dini Çeşitliliğin Epistemolojisi, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Çirkin, S. (2019), Güney Sibiryaya Arkeolojisi ve Şamanizm, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Diószegi, V. (1960), "Traces of Shamanism in Hungarian Folklore", Akadémiai Kiadó.
- Eberhard, W. (1996), Çin'in Şimal Komşuları, Çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Elieade, M. (1964), Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy, Translated by Willard R. Trask, Princeton: Princeton University Press,

- Elieade, M. (2006), Şamaniz İlkel Esrime Teknikleri, Çev. İsmet Birkan , İmge Yayınları, Ankara.
- Erkin, S., Yaşar, N. (2023). Türk Şaman Giysilerinin Etkisinde Lif Sanatında Doku Uygulamaları. Sanatta Disiplinlerarası Yaklaşımlar.
- Elieade, M. (1999), Şamanizm, Çev. İsmet Berkan, İmge Yayınları, Ankara.
- Ertural, N. (2014). Şamandan Oyuncuya Giden Yolda Türk Halk Oyunlarının Yapısı Ve İşlevleri. Gazi Türkiyat, Güz 2012/11: 101-111.
- Gürcan, K. (2018), Kutsal şaman elbiseleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güven, M. (2014). Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 51, Erzurum. 285-302.
- Hamayon, Roberte N. (1990), "La chasse à l'âme: Esquisse d'une théorie du chamanisme sibérien" Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Hassan, Ü. (2015). "Türk Mitolojisine Ait 'Kutsal Ana' İmgesinin Siyasal Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70(1), 103-118.
- İbn Fazlan Seyahatnamesi (Ebü Dülef), (1975), Haz. Ramazan Şeşen Bedir Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1986), Tarihte ve Bugün Şamanizm, III. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Melikoff, I. (2010). Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Çeviren: Turan Alptekin. Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul.
- İzgi, M. C. (2012), "Şamanizm Ve Şamanlara Genel Bakış", Lokman Hekim Journal, 2 (1): 31-38.

- Ögel, B. (1995), Türk Mitolojisi, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özcan, A. T. (2022). İçsel Yaşam Biçimini Temsil Etme Sürecinde Müzik Ve Dans İlişkisi. Asos Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 135, Aralık 2022, s. 177-187.
- Potanin, G. (1899). Altay ve Sibiry'a'da Şamanizm Üzerine Araştırmalar, Izdanie Akademii Nauk, Saint Petersburg.
- Potapov, L.P. (2012), Altay Şamanizm'i, Kömen Yayınları, İstanbul.
- Radloff, W. (1893). The Turcic Peoples and Their Beliefs, Hermann Costenoble, Leipzig.
- Roux Jean-Paul (2021), Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Yörükân, Y. Z. (2005), Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, Notlarla ve Eklerle Yayına Hazırlayan:Turhan Yörükân, 10. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- Yurtsever, E. (2022). Folklorizm Ve Kültür Turizmi Çerçevesinde Kars İlindeki Hotel Katerina Sarayı'nın İncelenmesi. Culture and Civilization, 1(2), 1-29
- Wolsh, R. (1996), Duh Şamanizma, İzd. Transpersonalnogo İnstitutia, Moskova.

TÜRK SİYASİ VE KÜLTÜREL TARİHİ

ISBN: 978-6-25592-320-2

9

786255

923202